

ABDURRAHMAN SAMİ PAŞA'NIN RUMELİ TEFTİŞİ¹

Abdurrahman Sami Paşa's Rumeli Inspection

Erdoğan KELEŞ*

Öz

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hızlı bir şekilde reform hareketleri başlatıldı. Fermada herkesin can ve mal güvenliğinin sağlanacağı, mal-mülk sayımı yapılacağı ve verginin herkesin gelirine göre alınacağı ilan edilmişti. Bu maksatla 1840 senesinde Anadolu ve Rumeli taraflarına müfettişler gönderildi. Teftiş hareketi, devletin eskiden beri tercih ettiği bir usul olup, yapılması düşünülen reformların hangi yönde olması gerektiğini tespit etmek için uygulanırdı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ilki 1840 senesinde olmak üzere daha sonraki yıllarda birkaç defa memleketin teftişine girildi. Ancak bu teftiş hareketleri çeşitli gerekçelerle başarıya ulaşmadı. Mustafa Reşit Paşa ve diğer Tanzimatçılar 1850 senesinde Rumeli ve Anadolu taraflarına müfettiş heyetleri gönderme kararı aldılar. Kasım 1850 tarihinde Rumeli'nin teftişine Abdurrahman Sami Paşa tayin edildi. Abdurrahman Sami Paşa, Ocak 1851'den Ağustos 1851 tarihine kadar Rumeli bölgesinde teftiş faaliyetlerinde bulundu. Görevde kaldığı sekiz ay boyunca bölgenin sosyal, ekonomik ve dini sorunlarına dair tespitler yaptı. Abdurrahman Sami Paşa, Ağustos 1851'de Bosna valiliğine tayin edilince müfettişlik görevi de Meclis-i Vala üyesi Kamil Paşa'ya verildi. Abdurrahman Sami Paşa, görev yaptığı süre boyunca Selanik'ten Bosna'ya kadar Rumeli'nin orta ve batı taraflarını dolaşmış, gezdiği yerler hakkında kaleme aldığı raporları İstanbul'a göndermiştir. Bu teftişin amacı Tanzimat esaslarının uygulanmasının başarılı olup olmadığını tespit etmek ve başarısızlığın nedenlerine dair çözüm yolları aramaktır. Bu çalışmada Abdurrahman Sami Paşa'nın müfettişlik görevi ve gönderdiği raporlar doğrultusunda Rumeli'de Tanzimat'ın uygulanmasına dair bazı tespitlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Rumeli, teftiş, Abdurrahman Sami Paşa.

Abstract

After the proclamation of the Tanzimat Ferman of 1839, reform movements were started rapidly. It was declared that everyone's life and property safety would be ensured, a property count will be made and the tax will be taken according to everyone's income. For this purpose, inspectors were sent to the sides of Anatolia and Rumelia in 1840. The inspection movement was a preferred procedure of the state and was used to understand the direction in which way the reforms were supposed to take. After the declaration of the Tanzimat Ferman with the first inspection in 1840 the country has been inspected several times. However, these inspections did not succeed on various grounds. In 1850, Mustafa Reşit Pasha and other Tanzimatists decided to send inspectors committees to Rumelia and Anatolia. In November 1850, Abdurrahman Sami Pasha was appointed to the inspection of Rumelia. Abdurrahman Sami Pasha carried out inspections in Rumelia region from January 1851 until August 1851. During his eight months in duty, he made observations on the social, economic and religious problems of the region. Abdurrahman Sami Pasha was appointed to the governorship of Bosnia in August 1851 and the duty was given to Kamil Pasha member of the Meclis-i Vala. During his tenure, Abdurrahman Sami Pasha traveled the central and western sides of Rumelia from Selanik to Bosnia and sent reports of his travels to Istanbul. The purpose of this inspection was to determine whether the implementation of the Tanzimat principles was successful and to find solutions to the causes of the failure. In this study, in accordance with Abdurrahman Sami Pasha's duty as an inspector and reports he submitted, some determinations will be given regarding the implementation of Tanzimat in Rumelia.

Key Words: Tanzimat, Rumelia, inspection, Abdurrahman Sami Paşa.

Giriş

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa [Mısırlı Sami Paşa], Morali Şeyh Necip Efendi'nin oğludur. Mora'da Trapoliçe'de doğmuş, ailesiyle Mısır'a giderek Mehmet Ali Paşa'ya mektupçu olmuştur. Daha sonra Takvimhane Müdürü olarak görev yaptığı Mısır'da 1831/1832'de Mirmiranlık unvanı alarak başmuavinliğe terfi etmiştir. 1843 senesinde ferik unvanını almış, 1849 senesinde ise İstanbul'a yerleşmiştir. Kasım 1850'de Mirmiranlık unvanı ile Tırhala Mutasarrıfı tayin edilmiş ise de görev yerine gitmeye fırsat bulamadan Rumeli müfettişi tayin edilmiştir. Bu görevini ifa etmek üzere Ocak 1851'de görev bölgesine gitmiş ve Ağustos 1851 tarihine kadar Rumeli'nin sol kolunu (batı ve orta tarafları)

¹ Bu çalışma, XVIII. Türk Tarih Kongresi'ne (01-05 Ekim 2018 / Ankara) sunulan "Sami Paşa'nın Rumeli Teftişi ve Bazı Tespitler" adlı basılmamış bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir.

* Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ekeles@mu.edu.tr

dolaşmıştır. Ağustos 1851'de azledilerek Bosna valisi tayin edilmiş iken bir ay sonra da Trabzon valiliğine [Ekim 1851] getirilmiştir. Bu görevinden ise Mart 1852'de azledildikten sonra ölümüne kadar Vidin, Edirne ve Girit valiliği ile Meclis-i Tanzimat azalığı, Maarif-i Umumiye Nazırlığı, Meclis-i Vala azalığı, Mecalis-i Aliye memurluğu ve Meclis-i Ayan azalığı gibi çeşitli devlet memuriyetlerinde ve görevlerinde bulunmuştur. 1881 senesinde vefat eden Abdurrahman Sami Paşa, Sultan Mahmut türbesine defnedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996:1478).

Tanzimat reformlarının sonuçlarını ve reayanın durumunu yakından görmek amacıyla Kasım 1850 tarihinde başlatılan teftiş hareketinde Anadolu taraflarına İsmet Paşa, Rumeli taraflarına ise Abdurrahman Sami Paşa müfettiş tayin edilmiştir. Aslında Osmanlı Devleti, taşrada yaşanan gelişmeleri yerinde incelemek, ortaya çıkan sorunların nedenlerini tespit etmek ve çözüm yolları üretmek için eskiden beri zaman zaman teftiş hareketine girişmişti. Müfettişlerin ve fevkalade murahhasların teftiş amaçlı olarak taşraya gönderilmeleri eski bir adetti. Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamesinin 125. Maddesinde, Padişahın özel vazifeli kimseleri “ehl-i fesad/isyancı” sınıfı ile mücadele etmek üzere göndermesi öngörülmüştü. Yine daha sonraki süreçte taşra idarecilerinin kendi bölgelerindeki isyan ve fesat hareketlerini kontrol altına alamadıkları vakit İstanbul'dan yüksek dereceli memurlar gönderilirdi. Bu kimseler özel yetkilerle donatıldıkları için durumu araştırır, sorumluları sorgular, gerekli gördüğü her türlü tedbiri alır ve cezaî işlemi uygular. Taşraya 16. Yüzyıldan itibaren fevkalade komisyonların gönderilmesi de teftişin bir başka uygulamasıydı. Bir nevi teftiş hareketi olan bu uygulamada özellikle tımar sistemine bağlı makamlar ve bu makamların faaliyetleri bir kadı tarafından başkanlık edilen ve askeri refakatçiler ile diğer görevlilerin de yer aldığı bir komisyon tarafından denetlenirdi (Reinkowski, 2017:49-50). Bu uygulamaya 19. Yüzyılda Padişahların bizzat çıktıkları seyahatler de eklenmiştir. Aslında Padişahların, II. Mahmut'a kadar Edirne ve Bursa civarlarına kadar gidip gelmelerinin dışında genellikle İstanbul'da ikamet ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla buralara yapılan geziler sırasında ülkenin idaresi, valiler, zabıtlar, ayanlar ve ahalinin durumu hakkında bilgiler alınmakta, halka iyi davranılması ve zulmedilmemesi yönünde yöneticilere gerekli uyarılar yapılmaktaydı. Sultan II. Mahmut, ilk defa olmak üzere İstanbul, Edirne ve Bursa civarlarının dışında Rumeli bölgesine bir seyahate çıkmış ve bu seyahatinde 29 Nisan-23 Mayıs 1837 tarihleri arasında Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk ile Tırnova'yı ziyaret ederek askeri birlikleri teftiş etmiş, ülkenin ve halkın durumunu yakından görmüştür. Aynı geleneği devam ettiren Sultan Abdülmecid, 1844 yılında İzmit, Bursa, Çanakkale, Midilli ve Gelibolu; 1845 yılında ikinci defa İzmit, 1846 yılında Rumeli, 1850 yılında Girit ve adalar ile 1859 yılında ise Selanik taraflarını gezmek ve tebaanın durumunu yakından görmek üzere seyahatlere çıkmıştır².

Teftiş geleneği Tanzimat'ın ilanından sonra da sık sık sürdürülmüş olup bunun için birkaç farklı yöntem kullanılmıştır. Bunların ilki devletin ileri gelenlerini meclis-i umumi

² Osmanlı Padişahlarından II. Mahmut, Sultan Abdülmecid, Abdülaziz, II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşad'ın yurt içi gezilerinin tarihleri ile gezi yerlerinin liste için bkz. Mehmet Mercan, (2017), “Osmanlı Padişahlarının Yurt İçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı: 60, (Eylül), s.462, 469-470; Nevval Konuk, (2016), *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, Ankara: SAM yay.; Abdülkadir Özcan, (1991), “II. Mahmut'un Memleket Gezileri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., s 361-379; Şerif Korkmaz, (2012), “Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47, Erzurum, s.303-318; Erdoğan Keleş, (2011), *Sultan Abdülmecid'in Rumeli Seyahati*, Ankara; Şerif Korkmaz, (2009), “Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)”, *OTAM*, Sayı: 25, Ankara, s.83-96; Yunus Özger, (2011), “Sultan Abdülmecid'in Cezâyir i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Gezisi (1 Haziran 1850-24 Haziran 1850)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:193, s.121-145; Diren Çakılcı, (2017), “Unutulmuş Bir Seyâhat-i Hümayûn: Sultan Abdülmecid'in Selanik Ziyareti”, *Tarih Dergisi*, Sayı 65, (2017 / 1), İstanbul, s.63-98.

toplantılarına davet etmek, ikincisi taşraya doğrudan müfettişler göndermekti. Bu çalışmada da değerlendirileceği gibi “doğrudan taşraya müfettiş gönderme” usulü ya kısa vadeli olup beklenmedik tehditlerin ve acil durumların ortaya çıkması nedeniyle yapılmış görevlendirmeleri ya da uzun vadeli ve ıslahat çalışmalarıyla bağlantılı görevlendirmeleri kapsamaktadır. Bu şekilde kurulan teftiş heyetleri ise dört farklı türde ortaya çıkmıştır (Reinkowski, 2017:50-51):

- Genel durumu ve oradaki memurların davranışlarını denetlemek üzere gönderilen heyetler
- Münferit nezaretlere mensup memurların gönderilmesi
- Gizli görevle komiserlerin gönderilmesi
- Bir komisyon üyelerinin tamamının gönderilmesi

Dolayısıyla 1839 sonrası kurulan teftiş heyetleri “*genel durumu ve oradaki memurların davranışlarını denetlemek üzere gönderilen heyetler*” türüne girmektedir. Devlet, Tanzimat’ın ilanından hemen sonra taşrayı denetlemek ve yapılması düşünülen reformların taslağını ortaya koyabilmek için Mart 1840 tarihinde teftiş hareketi başlattı. Arif Hikmet Beyefendi Rumeli müfettişliğine (Aydın, 1992:69-165); Çerkeşî Mehmet Efendi ise Anadolu müfettişliğine tayin edildi. Çerkeşî Mehmet Efendi’nin ölümü ile yerine Arif Hilmi Efendi bu görevi devraldı. Bu teftiş girişimi Tanzimat’ın ilanından sonraki ilk denemeydi (Çakır, 2001:101-130). Fakat beklenen başarı sağlanamadı. Bunun nedenlerinden birisi henüz yürürlüğe konulmuş kanunların uygulamasının nasıl olacağına dair yeterince tecrübe sahibi olunmaması, diğeri ise reformların uygulanması konusunda devlet adamları arasındaki görüş ayrılıklarının bulunmasıydı (Eren, 2007:72).

1840 senesinde başlatılan teftiş girişiminin başarısız olmasından sonra Ağustos 1842 tarihinde yeni bir teftiş başlatıldı. Müfettiş olarak Rumeli eyaletlerine Hariciye Nazırı Mehmed Sadık Rıfat Paşa, Anadolu eyaletlerinin teftişine ise sabık Ahkam-ı Adliye Başkanı Mahmud Hasîb Paşa tayin edildiler. Bu teftişin amacı ise Tanzimat’ın uygulandığı eyaletlerde idareci ve ahali ile görüşerek karşılaşılan sorunları tespit etmektir. Ancak hem bu kişilerin İstanbul’dan uzaklaştırıldıklarına dair çıkan dedikodu hem de mevsimin kışa yaklaşması nedeniyle teftiş hareketi bir sonraki yılın bahar aylarına kadar tehir edildiyse de bir daha akla gelmeyecek atıl bir girişim olarak kaldı³. Bu teftiş öncesi teftişten ayıran en önemli husus yabancıların devletin işlerine karışıp karışmadıklarının tespit edilmesine yönelik çalışma yapılmasıydı. Çünkü yabancı devletler dini gerekçeleri kullanarak Devletin işlerine müdahale etmeye başlamışlardı. Bu nedenle taşra idarecilerinden yabancı müdahalesine sebep vermeyecek tarzda bir yönetim sergilemeleri istenmiştir (Serbestoğlu, 2018:770).

1840 ve 1842 teftişlerinden beklenen neticenin alınmaması üzerine Ocak 1845 tarihli Meclis-i Vala’nın açılışında okunan Sultan Abdülmecid’in sitem dolu Hatt-ı Hümayunu’ndan sonra yeni bir girişim başlatıldı. Sultan Abdülmecid, Tanzimat reformlarının beklenen neticeyi vermemesinin nedeni olarak cehaletin yenilememiş olmasını ve taşra idarecilerinin vurdumduymazlıklarını işaret etmişti. Bu sorunları ortadan kaldırmak için taşrayı temsilen her sancaktan biri müslüman diğeri gayrimüslim iki kişi İstanbul’a davet edildi. Memleket ileri gelenleri arasından güvenilir ve işbilir kimselerden seçilen bu şahıslar Nisan 1845’te İstanbul’a ulaştılar. Aslında böyle bir girişim iltizamın kaldırılmasından hemen sonra Mayıs

³ Ahmet Lütfî Efendi, (1999), *Vak’anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi, Cilt: 6-7-8*, (Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel), İstanbul: Tarih Vakfı-YKY, s.1123-1124; Eren, 2007: s.72; Tanzimat uygulamalarının tadili ve müfettişler hakkında bkz. Halil İnalçık, (1996), “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayınları, s.374-375; Musa Çadrcı, (1997), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK, s.198; Musa Çadrcı, (2007), “Tanzimat Dönemi’nde Türkiye’de Yönetim (1839-1856)”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, (Derleyen: Tülay Ercoşkun), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s.199-200.

1840 tarihinde düşünülmüş ise de uygulamaya konulamamıştı (İnalçık, 1996:365). 1845 senesinde uygulama fırsatı bulan bu düşünceye göre memleketin sorunlarını yakından bilen iki kişi hem sözlü hem de yazılı olarak rapor vereceklerdi. Bu amaçla Anadolu ve Rumeli'nin 68 bölgesinden 240 kişi seçilerek İstanbul'a gönderildi. Bu kişiler Meclis-i Vala Başkanı Süleyman Paşa'nın önderliğinde çalışmalara iştirak ettiler. Yapılan toplantılar ve memleket temsilcilerinin raporlarına göre sorun olarak vergilerin fazlalığı, imar faaliyetlerinin eksikliği, nehirlerin ıslahı, yol-köprü inşası gibi hususlar ön plana çıktı. Bu sırada henüz memleket temsilcileri İstanbul'a gelmeden önce Rumeli ve Anadolu bölgelerinde 10 ayrı İmar Meclisi kurulmuştu. Bu meclis üyelerinin görevi yapacakları teftişler sonucunda sunacakları raporlar doğrultusunda memlekette nelerin yapılmasının gerektiğini bildirmektir. Yani vergilerin tevzi ve tahsili, şehirlerin imarı, ziraatın ve ticaretin geliştirilmesi ile mekteplerin ıslahı gibi kamu yararının korunması için gerekli her türlü tedbir bu kurulların sunacakları raporlara göre alınacaktı. Bunun için taşraya gönderilen imar meclislerine hitaben hazırlanan ve çalışma şartlarını içeren bir talimatname kurul üyelerine verildi. İmar Meclisi üyeleri ve memleketlerini temsilen İstanbul'a gelmiş temsilcilerin birlikte dönmeleri ve çalışmalara başlamaları istendi. Meclis-i Vala Başkanı Süleyman Paşa, 17 Mayıs 1845 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada gönderilecek raporlara göre bundan sonra yapılacak reform çalışmalarının şekilleneceğini ifade etmiş ise de kısa bir süre sonra bu görevden alınarak Serasker tayin edilmiş ve onun başlattığı çalışmalar yarım kalmıştır⁴. Bu tarihten yaklaşık beş yıl sonra Kasım 1850'de bir kez daha memleketin teftişi gündeme gelmiştir.

Genel teftiş hakkında alınan karar

Tanzimat reformlarının uygulanabilirliğinin ne durumda olduğunu ve reayanın durumunu tespit etmek amacıyla Kasım 1850'de Meclis-i Vala'da Anadolu ve Rumeli'nin teftişine karar verildi. Bunun için Anadolu taraflarının teftişine İsmet Paşa, Rumeli'nin teftişine ise Abdurrahman Sami Paşa tayin edildi (BOA., A. DVN., 65/2, [1 M 1267 / 6 Kasım 1850]; Serbestoğlu, 2018:771). Teftiş kararının alınmasından sonra bu hususa dair 8 Kasım 1850 tarihinde Meclis-i Vala'da bir görüşme yapıldı. Teftiş ile ilgili hazırlanan karar müsveddesinin son derece yerinde olduğu ve hazırlanacak beyanname suretlerinin bir an önce taşraya gönderilerek kaza ve sancak meclislerinde okunmak suretiyle ahaliye ilan edilmesine karar verildi (BOA., İ. MVL., 189/5716, [9 M 1267 / 14 Kasım 1850]).

Rumeli ve Anadolu taraflarındaki mülkiye ve maliye memurlarına gönderilen talimatların uygulanmasında beklenen gayret ve başarının görülememesi nedeniyle bunun nedenlerini bizzat anlamak, vergilerin tahsilinde yaşanan aksaklıkları ve bu husustaki güçlükleri ortadan kaldırmak, Tanzimat'ın uygulanmasına yönelik olarak ortaya konulan

⁴ İmar Meclislerinin kuruluşu süreci ve çalışmaları hakkında bkz. Ahmet Lütfi Efendi, (1999), s.1188-1189; Engelhardt, (1999), *Tanzimat ve Türkiye*, (Türkçesi: Ali Reşad), İstanbul: Kaknüs yayımları, s.80; Mehmed Selahaddin, (1306), *Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyâsiyyesi*, İstanbul: Alim Matbaası, s.137-140; "Tanzimat Hayriye'ye dâir Memâlik-i Mahrûse'ye gönderilen fermân-ı alinin sûretidir" başlıklı kısım. Mehmed Sadık Rifat Paşa, (1290-1293), *Müntehabat-ı Asar*, İstanbul, s.2-5; Reşat Kaynar, (1985), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK, s.633; Eren, 2007: s.50; Çadırcı, 1997: s.199-202; Ahmet Rasim, (1987), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, İstanbul: s.224; Mehmet Seyitdanlıoğlu, (1992), "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", *OTAM, Sayı: 3*, Ankara: s.323-332; Metin Ünver, (2009), "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (Editör: Feridun M. Emecen), Kitabevi, İstanbul, s.119-160; Tülay Ercoşkun, (2011), "İmar Meclislerinin Raporlarında Evlenme (1845-1847)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2*, (Haziran), s.169-171; Tahir Bilirli, (2016), "İmar Meclisi Raporlarında Yozgat (1845-1846)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt: I*, s.571-588; Erdoğan Keleş, (2018), "İmar Meclislerinin Raporlarında Eğitim (1845-1847)", *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 63*, s.281-308; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade, Mesail-i Mühimme (İ.MSM.)*, 4 / 69, lef:3, (13 Ş 1261 / 17 Ağustos 1845); BOA., *İ.MSM.*, 3 / 49, lef: 1-2, (9 Ra 1261 / 8 Mart 1845).

engellemeleri tahkik etmek ve bu hususta gerekli olan her türlü tedbiri almak şeklindeki açıklamayla teftişin gerekçesi ortaya konmuştu (BOA., A. MKT. NZD., 19/9, [19 M 1267 / 24 Kasım 1850])⁵. Zaten hükümet yetkileri daha önceki tahkikatların taşra memurları üzerinde etkisinin görülmemesinin nedeni olarak kanunların uygulanmamasını ve cezalandırılmalarda gevşek davranılmasını gerekçe göstererek yeni bir teftiş girişiminde bulunmuşlar ve bu teftiştten umutlu olduklarını ifade etmişlerdi (Serbestoğlu, 2018: 772).

Anadolu ve Rumeli bölgesindeki valiler, mutasarrıflar ve diğer devlet görevlilerine hitaben gönderilen 26 Kasım 1850 tarihli yazıyla teftiş kararı bildirildi. Bu kararda müfettişlerin teftiş sürecince bir hayli yer dolaşacakları, işlerin gecikmemesi ve teftişin bitirilebilmesi için gerekli özenin gösterilmesi, vergilerin tahsili hususuna bir kat daha dikkat edilmesi, teftiş sürecinde uygunsuz davranışlardan kaçınılması ve teftiş kararının kaza meclislerinde okunarak ahaliye ilan edilmesi isteniyordu (BOA., A. MKT. UM., 40/56). 26 Kasım 1850 tarihli teftiş kararının kaza meclislerinde okunarak halka ilan edilmesiyle İstanbul'a yazılar gelmeye başladı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın sorumluluk bölgesinde bulunan Üsküp Eyaleti meclisinde teftiş kararının okunarak ilan edildiği ve gerekli her türlü tedbirin alınacağına dair Üsküp Valisi⁶ ve defterdarının mühürlü 14 Aralık 1850 tarihli yazısı İstanbul'a ulaştı (BOA., A. MKT. UM., 42/35). Aynı şekilde 16 Aralık 1850 tarihli yazıda Niş Eyaleti'nde Meclis-i Umumi'nin toplanarak teftiş kararının halka ilan edildiği bildirilmişti (BOA., A. MKT. UM., 42/41). Vidin Valisi Ali Rıza⁷ ise 16 Aralık 1850 tarihli yazısında "*mesail-i mühimmenin gecikmemesi ve emval-i miriye'nin*" tahsilatına dikkat edilmesi hususunda başlatılan teftiş ile ilgili fermanı aldığını ve mecliste ilan ettiğini bildiriyordu (BOA., A. MKT. UM., 42/42).

Müfettişlerin tespiti

Tanzimat reformlarının icrasını teftiş etmek ve uygunsuzlukları ortadan kaldırmak için adet olduğu üzere Anadolu ve Rumeli bölgelerine ayrı ayrı müfettişler tayinine karar verilmişti. Rumeli topraklarının tamamı Tırhala Mutasarrıfı Abdurrahman Sami Paşa'nın görev alanına dahil edildi (Ahmed Lütfi Efendi, 1984: 43)⁸. Eskiden beri yüksek dereceli memurların taşraya teftiş amacıyla gönderilmesi bir gelenektir. Bu nedenle Abdurrahman Sami Paşa'nın rütbesi 13 Kasım 1850 tarihinde vezirliğe terfi ettirildi. Abdurrahman Sami Paşa'ya görevinin önemine binaen vezaret rütbesi tevcih edilmiştir (BOA., İ. DH., 223/13279). Abdurrahman Sami Paşa'ya verilecek olan vezirlik rütbesi nişanı Darbhane-i Amire'de yapılmış ve 17 Aralık 1850 günü Padişah tarafından takdim edilmek üzere saraya davet edilmiştir (BOA., İ. DH., 225 / 13438).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya, bir aylık maaşı peşin harcırah olarak verilmek üzere 55.000 kuruş, maiyetinde görev yapacak katip ve diğer görevlilere ise Anadolu teftiş heyetinde yer alacaklarla birlikte toplamda 15.000 kuruş ödenecekti. Müfettiş ve diğer

⁵ Teftişin gerekçesi Takvim-i Vekâyi gazetesindeki bir yazıda şu şekilde açıklanmıştı: "*Şimdiye kadar her türlü tenbîhât ve tekîdât icrâ olunmakta ise de yine de Anadolu ve Rumeli'nin bazı mahallerinde Tanzimât-ı Hayriyeye mugâyir hâlât-ı nâ-marziye vuku'bulmakta ve emvâl-i mertebe-i mîriye dahi şunun bunun yed-i müekkilinde kalarak telef olmakta olduğundan merhamet-i cihân-şümûl hazreti hilafet-penâhi iktizâ-yı âlisi üzre mugâyir-i usûl-i 'adliye mevcûd olan harekât ve hâlâtın def' ve imhâsi ve emvâl-i mîriyenin ve bakâyâ ve zimemâtının dahi zâhire ihrâcıyla istihsâli çaresinin hemen icrâsı zımında...*". Bkz. *Takvim-i Vekâyi (TV)*, def'a: 437, (26 M 1267 / 1 Aralık 1850).

⁶ Üsküp Valisi Hafız Mehmed Paşa, Mart 1848-Mayıs 1850 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sinan Kunalalp, (1999), *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul, s.41.

⁷ Vidin Valisi Ali Rıza Mehmed Paşa, Eylül 1850-Ekim 1851 tarihleri arasında görev yapmıştır. Kunalalp, 1999:42.

⁸ Sami Paşa'nın yerine Tırnovi Kaymakamı Cemal Paşa ise Tırhala Mutasarrıfı tayin edildi. *TV*, def'a: 438, (7 S 1267 / 12 Aralık 1850).

görevlilere ödenecek paranın hazineye yük olmaması için 10.000 kuruştan aşağı veya yukarı maaş alan İstanbul'daki mülkiye memurları ile taşradaki kaza ve mal müdürleri, mutasarrıf, defterdar, muhassıl ve kaymakam gibi görevlilerin maaşlarından % 2 kuruş kesinti yapılacaktı. Bu miktar yeterli olmaz ise kalan miktar hazine tarafından karşılanacaktı (BOA., A. MKT. NZD., 19/9).

Teftiş görevlileri

Abdurrahman Sami Paşa'nın, Kasım 1850 tarihinde Rumeli müfettişi tayin edilmesinden sonra teftiş heyetinde yer alacak katip ve diğer görevlilerin tespiti gerekti. Özellikle müfettişin tahkik edeceği hususlara dair yazışmaları yapmak, yazıları İstanbul'a göndermek ve yazılara gelecek cevapları zaman geçirmeksizin bildirmek üzere Babıali kaleminden münasip miktarda katip tayin edilmesi istendi. Yazışmaları yürütecek katiplerden başka ayrıca müfettişin hizmetine kapıkethüdası namıyla birisinin tayin edilmesi gerekiyordu. Abdurrahman Sami Paşa'nın, Tırhala Mutasarrıfı iken kapıkethüdası olarak hizmet eden Salim Efendi, bu sefer de Tırhala Mutasarrıfı Cemal Paşa'nın hizmetine tayin edilmişti. Bu görev için düşünülen bir başka kişi ise Meclis-i Vala Evrak Müdürü Şefik Bey'di. Ancak Aydın Kaymakamı Hüseyin Paşa, kapıkethüdası olarak Şefik Bey'in kendi hizmetine verilmesini talep etmişti. 2 Aralık 1850 tarihinde Salim Efendi ile Şefik Bey'in belirtilen hizmetlere tayinleri uygun görülürken, Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın kapıkethüdalığına ise Nazif Bey getirilmiştir (BOA., İ. DH., 224/13326, [27 M 1267 / 2 Aralık 1850]; TV., def'a:439; CH., no:509).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın katiplik hizmetlerine ise Dar-ı Şura-yı Askeri katiplerinden Edhem Bey ile Rumeli varidat muhasebesi katiplerinden Salih Efendi tayin edilmişti. Maliye Nezareti tarafından gönderilen yazıda Anadolu teftişi için tayin edilen diğer iki katip ile birlikte dört katip için 15.000 kuruş maaş tahsis edildiği ve bu paranın eşit miktarda (3.750'şer kuruş) verileceği bildirilmişti (BOA., A. MKT. NZD., 20/96, [10 S 1267 / 15 Aralık 1850]).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, 8 Ocak 1851 tarihli iki ayrı tezkere sunmuştu. Bu tezkerelerin birisinde katip olarak hizmetine verilen Edhem Bey'in rütbesinin artırılmasını isterken, diğer tezkeresinde ise mühürdarı olarak görevlendirilen Avrupa mekteplerinde dil eğitimi almış ve yabancı lisana aşına Ahmet Necip Bey'in hocalık rütbesiyle Tercüme Odası halifelğine tayinini talep etmiştir. Abdurrahman Sami Paşa'nın bu talepleri 24 Ocak 1851'de Meclis-i Vala'da görüşülmüş, katip Edhem Bey'in dördüncü derecedeki rütbesi üçüncü dereceye terfi ettirilirken, mühürdar Ahmet Necip Bey'in ise hocalık rütbesiyle Tercüme Odası'na alınmasına karar verilmiştir. Bu hususlara dair irade 9 Şubat 1851 tarihinde çıkmıştır (BOA., İ. MVL., 200/6266; TV. def'a: 443).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın hizmetine tayin edilen bir diğer kişi ise Piçilyos'du. Müfettişlerin maiyetine tayin edilen diğer memurlar gibi Piçilyos'a da 2000 kuruş maaş tahsis edilmişti (BOA., A. MKT. MHM., 25/72; BOA., A. MKT. NZD., 20/48). Ayrıca Piçilyos'a yol masrafı olarak 5000 kuruş atıye-i seniyye verilmişti (BOA., MKT. NZD., 23/63, [5 Ra 1267 / 8 Ocak 1851]).

Teftiş kararının ilanı ve talimatlar

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya verilen talimatta teftiş bölgesinde kalan mahalleri birer birer gezmesi bildirilmişti. Buna göre Abdurrahman Sami Paşa, her sancak ve kazaya uğramak, sancak ve kaza meclislerini toplayarak memleketlerinin sorunlarını dinlemek zorundaydı (BOA., A. DVN., 65/60). Ancak bu şekildeki bir teftiş beklenenden daha uzun bir süreyi gerektiriyordu. Dolayısıyla merkezi idare oldukça geniş bir alanı gezmek zorunda olan müfettişin herhangi bir sorunla karşılaşmasını önlemek ve en kısa sürede

beklenen neticenin alınabilmesi için teftiş heyeti yola çıkmadan önce gerekli ikazı yapmak amacıyla taşra idarecilerine talimatnameler gönderme kararı almıştı. Ayrıca geçmiş başarısız teftiş denemeleri ve tecrübeleri de dikkate alındığında taşra idarecilerinin muhtemel suiistimallerini önlemek amacıyla 26 Kasım 1850 tarihli “*Tanzimat-ı Hayriyye'nin taşralarda suret-i tatbikini teftiş etmek üzere salahiyeti vasıta ile Anadolu tarafına İsmet Paşa ve Rumeli'ye Sami Paşa'nın gönderildiği ve mal-i miriyi zimmetine geçirenlerin şediden tecziye olunacaklarına dair matbu umumi tebliğ*” başlığını taşıyan bir teftiş beyannamesi ilan edildi (BOA., C. DH., 30/1466; BOA., C. DH. 30/1474; TV., def'a: 438; CH., no:511; Muharrerât-ı Nadire, 1289: 99-102). Dört maddeden ibaret beyannameye göre teftişin asıl amacı; Tanzimat-ı Hayriyye'nin tamamen uygulanarak tebaanın asayiş ve istirahatı, mülk ve milletin gelişmesi ile yine tebaanın mutluluğunun sağlanması hususunda gerekenlerin yapılmasının temin edilmesidir. Müfettişlerin esas memuriyetleri memur oldukları mahallerin durumunu tahkik ve teftiş ederek Tanzimat'a aykırı gördükleri hareketlerin engellenmesi için derhal gerekli tedbirleri alarak olumsuzlukların düzeltilmesine çalışmaktır. Bu nedenle tüm memurlar Tanzimat'a aykırı hareketlerden kaçınarak memuriyetlerinin gereğini yerine getireceklerdir. Dolayısıyla sorumluluk tamamen memurların kendilerine ait olup Tanzimat'a aykırı hareketleri görülenler ise cezalandırılacaklardır. Son maddesi ise vergilere dair olup, bazı memurların vergilerin tahsili ve hazineye gönderilmesi hususunda gerekli özeni göstermediklerine vurgu yapılarak bu tür davranışlardan kaçınılması istenmiştir. Teftiş sonucunda vergileri zimmetlerine geçirdikleri tespit edilenlerin muhakemelerinin yapılarak memuriyetten azil ve ihraç edilmeleri, zimmetlerine geçirdikleri devlet malının ise emval ve mülklerinden tahsil edilmesi, suçları büyük olanların firar etmemeleri için tutuklanıp bağlanmaları ve bir mübaşir eşliğinde İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Görüldüğü gibi teftiş hakkındaki ilk tebliğde müfettişlerin memur oldukları mahallerin durumunu tahkik ve teftiş ederek Tanzimat'a aykırı gördükleri hareketlere engel olacakları ifade edilmişti. Tanzimat'a aykırı hareketlere cesaret edenleri derhal cezalandırılacaklar, buna karşılık ise taşra memurları da Tanzimat-ı Hayriyye'nin tatbikinden sorumlu olup aykırı hareketlerden sakınacaklardı.

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, teftiş talimatnamesinin hazırlanması sırasında Meclis-i Vala'ya davet edilmişti. Meclis üyelerinin huzurunda okunan talimat müsveddesine itiraz olup olmadığı ve eklenecek bir hususun bulunup bulunmadığı soruldu. Yapılan değerlendirmede talimat müsveddesinin oldukça detaylı olduğu belirtildi. Daha sonra Meclis-i Umumi'de de görüşülen talimatname müsveddesi 26 Kasım 1850'de Sultan Abdülmecid'e arz edildi. Sultan Abdülmecid'in onayı ile 10 Aralık 1850 tarihli ferman ile resmileşerek yürürlüğe girdi. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya verilen teftiş talimatnamesi 14 maddeden ibaretti (BOA., İ. MVL., 193/5863). Buna göre;

- Ahalinin durumunun tahkik edilerek Tanzimat esaslarına aykırı hareket edilip edilmediği, cürm, cinayet, yol kesme, eşkıyalık, gasp, angarya, işkence, rüşvet ve cerime alınıp alınmadığının tespiti.
- Vergilerin hangi oranda alındığı, belirlenen orandan fazla vergi alınıp alınmadığı, aşar ve diğer vergilerde ahaliye baskı yapılıp yapılmadığının tespiti.
- Kadı, naip, kaza müdürü ve diğer memurların memuriyetlerine uygun davranıp davranmadıklarının tespiti
- Vergilerin zamanında tahsil edilmesine memurların özen gösterip göstermedikleri ve toplanmış vergilerin hazineye gönderilip gönderilmediği veya bakaya surette ne kadar verginin bulunduğunun tespiti.
- Asayiş ve güvenlik hususunda zaptiye neferatının yeterli olup olmadığı ve karakollarda yeteri miktarda zaptiye neferi bulunup bulunmadığının tespiti.
- Kocabaşlıların tespit edilen miktar ve namdan başka ahalden vergi tahsil ettiklerine dair şikayetlerin tahkiki.

- Aşar vergisinin tahsili ve toplanması hususunda tespit edilen nizamın dışına çıkıldığı ve toplanan ürünlerin ahaliye zorla ve bedelsiz olarak naklettirildiğine dair şikayetlerin tahkiki.
- Kaza müdürlerinin yerli ahalden değil merkezden tayin edilmesi ve maaş tahsisine yönelik taleplerin tahkiki.
- Memleketin imarı hususunda neler yapılabileceğinin tespiti.
- Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi hususunda neler yapılabileceğinin tespiti.
- Kasım 1850 tarihinde üç sınıf üzerine tahsis edilmiş olan cizye vergisi hususundaki şikayetlerin tahkiki.
- Vakıfların tahkiki.
- Mahkumların durumu ve hapisanelerin fiziki koşullarının tahkiki
- Kontrato nizamının uygulanmasının tahkiki.

Dolayısıyla Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, bu beyanname ve talimatlara uygun şekilde gezdiği bölgelerde tahkikatta bulunacak, tespit ettiği sorunları İstanbul'a bildirecek veya kendi yetkisi dahilinde olan hususların çözüme kavuşturulmasına gayret edecekti.

Müfettişin yola çıkması ve güzergahı

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın, Rumeli bölgesinin teftişi için görevlendirilmesinden sonra bölgeye nasıl gideceği ile ilgili sorun gündeme geldi. Görevinin "*nezaket-i maslahattan*" olması nedeniyle vapur ile gitmesi hatta böyle bir seyahatin devletin şanına uygun düşeceği görüşü ileri sürüldü. Kaptan Paşa'ya⁹ gönderilen yazıda müfettişin vapur ile gitmesi halinde çok masrafa neden olup olmayacağı veya masrafın hangi tahsisattan karşılanacağı soruldu. Kaptan Paşa'nın cevabi yazısında müfettişin Selanik'e kadar Tair-i Bahri vapuru ile gitmesinin uygun olduğu ancak giderken yolcu ve eşya alınmasının uygun düşmeyeceği bildirildi. Yine Kaptan Paşa'ya göre vapurun dönüşünde yolcu ve eşyadan alınacak bedel ile yol masrafı karşılanacak ve böylece hazineye yük getirmeyecekti. Bu cevap üzerine Müfettiş Sami Paşa'nın Selanik'e kadar vapurla seyahat etmesine karar verildi (BOA., İ. MVL., 195/5991 [26 S 67 / 31 Aralık 1850]; BOA., A. MKT. MVL., 37/10, [29 S 1267 / 3 Ocak 1851]).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Tair-i Bahri vapuru ile 20 Ocak 1851 tarihinde Selanik'e ulaştıktan sonra teftişe eyaletin güney noktası olan Yenişehir civarından yani Tırhala Sancağı'ndan başlamıştır (CH. no: 516). Abdurrahman Sami Paşa'nın gönderdiği teftiş yazılarından yola çıkılmak suretiyle bir güzergah tespit edilmiştir. Selanik'e ulaştıktan sonra Yenişehir'e gitmiş ve oradan da Tırhala ve Yanya taraflarına gideceği 18 Şubat 1851 tarihli gazete haberinde yer almıştır (CH. no: 519). Bu haberden sonraki 2 Mart 1851 tarihli raporda Tırhala Sancağı'na bağlı Golos Kazası'nda olduğu anlaşılmaktadır (BOA., MVL., 236/66). 8 Nisan 1851 tarihli bir raporda ise Tırhala Sancağı teftişine dair bakaya ve tahsilat evraklarını gönderdiği ifade edilmiştir (BOA., MKT. NZD., 32 / 100). 8 Nisan 1851 tarihli bir yazıda tekrar Selanik'e dönmek üzere yola çıkacağı bildirilmiştir (CH. no: 528). Ancak yola çıkmadan önce gönderdiği 16 Nisan 1851 tarihli yazıda Tırhala Sancağı'nda gerekli teftişin yapıldığı ve coğrafi açıdan nazik bir mevkide bulunan bölgede asayişin temin edildiği bilgisine yer verilmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:2). Selanik'e ulaştıktan sonra gönderdiği 29 Nisan 1851 tarihli yazıda şehre gelişinden sonra müslüman ve gayrimüslim ahalinin büyük bir ilgisiyle karşılaştığını ifade etmiştir. Teftiş talimatnamesini mecliste okutmak için ahali davet edilmiş olmasına rağmen Rum reayanın paskalyaları nedeniyle toplantı bir hafta ertelenmiştir. Bu bekleyiş sırasında Tırhala Sancağı'nda olduğu gibi etıbbā, narh usulü ve bazı diğer hususların teftişiyle ilgilenmiştir. Paskalyanın bitiminden sonra

⁹ Kaptan-ı Derya Süleyman Ref'et Paşa (Arnavud), bu görevi Mart 1849-Eylül 1851 tarihleri arasında yürütmüştür. Kunalalp, 1999:122.

ahalinin fermanın okunmasına yoğun bir ilgi göstermesi üzerine Tophane Meydanı hazırlanmıştır. 26 Nisan 1851 günü vali, meclis üyeleri, memleket ileri gelenleri ile ahalinin hazır olduğu büyük bir kalabalık huzurunda teftiş talimatnamesi okunarak ilan edildi. Dolayısıyla Abdurrahman Sami Paşa'nın şehre ancak 19-20 Nisan 1851 tarihinde geldiği anlaşılmaktadır. Talimatın okunmasından sonra hapishanenin teftişi ile bazı kaza müdürlerinin takdim ettikleri arzuhalleri tetkik etmiştir (BOA., MVL, 238/16). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, 6 Mayıs tarihli yazısında Selanik meclisinde Siroz (Serez) Sancağı'na bağlı kazaların tevziat ve masraf defterlerinin tetkik edildiğini belirtmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7114, lef:3). Selanik'ten ise 5 Haziran 1851'de ayrılarak Manastır'a gitmiştir (CH. no: 536). Buradan gönderdiği 7 Ağustos 1851 tarihli yazıda "... *himem-i samiye-i sadaretpenahileri bir katible Rumeli Eyaletinin umûr-ı teftişiyesi hitama karîb olub eyyâm-ı karîbiye zarfında bu taraftan hareket-i bendegânem musammum bulunmuş olmağla...*" şeklindeki ifadesiyle teftiş memuriyetinin bittiğini ve kalan işlerin tamamlanması için eyalet valisine emir bıraktığını ifade etmiştir (BOA., MVL., 241/14). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Eylül ayının ortalarına kadar bölgede kalmış ve daha sonra Selanik üzerinden vapurla İstanbul'a dönmüştür.

Rumeli teftişinin iki kısma ayrılması

Teftiş heyetlerinin her bir kazaya ayrı ayrı uğramaları nedeniyle işlerin uzayacağı ve beklenen neticenin kısa sürede alınamayacağı çok kısa sürede ortaya çıktı. Bu nedenle teftiş heyetlerinin görev bölgelerine gitmelerinden yaklaşık 5 ay sonra Mayıs 1851'de Rumeli bölgesi iki kısma ayrıldı. Rumeli'nin kuzey taraflarını içine alacak şekilde Tuna sevahili müfettişliğine Şekip Efendi (Üstüncan, 2009:240-246) tayin edilirken, Rumeli'nin batısını ve orta kesimlerini (sol kol) kapsayan kısmı Abdurrahman Sami Paşa'nın uhdesine bırakıldı (Ahmed Lütfi Efendi, 1984:43-44). Teftiş bölgesinin ikiye ayrılmasına dair kararda asıl amacın gezilen yerlerdeki her bir hususun iyice tahkik edilerek kanun ve nizamla aykırı hususların ortadan kaldırılması ve gerekli ıslahatların yapılması olduğu ancak geçen zaman içinde uygulanan metodun yeterli olmadığına vurgu yapılmıştı. Bu nedenle müfettişlerin sorumluluk bölgelerindeki mahalleri bir an önce dolaşarak gerekli tedbirleri almaları için Rumeli müfettişliğinin ikiye ayrılarak Tuna sevahilinin Şekip Efendi'ye tahsis edildiği ilan edilmişti (BOA., İ. MVL., 217/7204). Rumeli'nin iki kısma ayrılmasına dair gönderilen 30 Mayıs 1851 tarihli yazıda Abdurrahman Sami Paşa'nın Rumeli'nin sol kolundaki teftişinin beklenenden uzun süreceğinin anlaşılmış olması nedeniyle "*ahval-i mülkiyeye vakıf*" Şekip Efendi'nin Rumeli'nin sağ koluna müfettiş olarak gönderildiği bildirilmişti (BOA., C. DH., 290/14458).

Abdurrahman Sami Paşa'nın müfettişlikten azledilmesi ve Bosna valiliği

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Rumeli müfettişliği görevini sekiz ay sürdürmüştü. Ancak Bosna Valisi Hayreddin Paşa'nın¹⁰ azledilmesiyle bölgeyi bilen ve an itibarıyla de Bosna'ya yakın bir noktada teftiş memuriyetini yürüten Sami Paşa, Bosna Valisi tayin edildi. Abdurrahman Sami Paşa'nın yerine ise Meclis-i Vala azasından Kamil Paşa tayin edildi (BOA., A. TŞF., 10/33; Ahmed Lütfi Efendi, 1984:58; Kader, 2014: Ercoşkun, 2017:259-278).

¹⁰ Mehmet Hayreddin Paşa, Eylül 1850-Ağustos 1851 tarihleri arasında Bosna valiliği görevinde bulunmuştu. Kunalp,1999:96; Bosna ve civarında başlayan isyanları bastırmak üzere Rumeli Ordu Komutanı Ömer Lütfi Paşa geniş yetkilerle bölgeye gönderilmişti. Bu sırada vali olarak görev yapan Çerkes Hafız Paşa'nın olaylar karşısında yetersiz kalması üzerine 10 Ağustos 1850 tarihinde Hayreddin Paşa, vali olarak atanmıştır. Hayreddin Paşa, ancak görevine Ocak 1851 tarihinde başlayabilmiştir. Ağustos 1850'de Ömer Lütfi Paşa'nın Bosna ve civarında asayişini sağlamasından sonra 1 Aralık 1850 tarihli Takvim-i Vekayi'de eyalet genelinde Tanzimat'ın uygulanacağı ilan edilmiştir. Dolayısıyla Vali Hayreddin Paşa, Bosna ve civarında Tanzimat'ı uygulamak üzere gönderilmiş ise de bu görevinde Ağustos 1851 tarihine kadar kalabilmiştir. Zafer Gölen, (2009), *Tanzimat Dönemi Bosna İsyenları (1839-1878)*, Ankara, s.88-102.

Bu görev değişikliğinin sebebi ise Bosna Valisi Hayreddin Paşa'nın Bosna'nın havasına alışmamasını gerekçe göstererek bir başka göreve tayin edilmesini istemiş olmasıydı. Bosna Eyaleti'nin oldukça geniş bir alanı kapsaması ve mevki itibariyle de son derece önemli bir konumda bulunması nedeniyle, bölgeyi bilen Abdurrahman Sami Paşa'nın bu göreve tayini uygun bulunmuştu. Abdurrahman Sami Paşa'ya Bosna valiliğine mahsus olan 70.000 kuruş maaş ödenmesi kararlaştırılmıştır. Hayreddin Paşa'nın ise Bosna ıslahatı konusunda oldukça gayret gösterdiğine vurgu yapılmıştır (BOA., İ. DH., 238/14417). Maliye Nazırı'na gönderilen 27 Ağustos 1851 tarihli yazıda Bosna Valisi Hayreddin Paşa'nın azliyle yerine Rumeli Müfettişi Abdurrahman Sami Paşa'nın, onun yerine ise müfettiş olarak Meclis-i Vala azası Mehmet Kamil Paşa'nın tayin edildiği bildirilerek maaşların ve tahsisatlarının düzenlenmesi istenmişti (BOA., MKT. NZD., 41/81; BOA., MKT. NZD., 41/89; CH. no:559).

Abdurrahman Sami Paşa, Eylül 1851'de Bosna valiliğine tayin edildiğine ve bir an önce memuriyet bölgesine intikal etmesine dair emir aldı. Fakat bulunduğu bölge Bosna'ya oldukça uzaktı ve karayoluyla intikal etmesi halinde bu yolculuk uzun bir süreyi alacaktı. İstanbul'a gönderdiği 6 Eylül 1851 tarihli bir yazıda uzun zamandır yollarda olduğunu, oldukça yorulduğunu, kısa mesafe dahil yeni bir seyahate çıkmaya gücünün kalmadığını, gitmesi gerek yolun ise Eylül'den itibaren yağmurla, Ekim'den itibaren de kar yağışıyla geçilmesinin zor bir hal alacağını, konak yerlerinde kullanılacak atların bile bu yolculuğa dayanacak güçte olmadığını, hatta bu şekilde bir yolculuğun oldukça masraflı olacağını, yaklaşık 200 saatlik bu yolun Balkan dağlarından geçtiğini ve bu şekilde seyahat etmesi halinde ancak 3 ayda bölgeye varabileceğini ifade ettikten sonra Selanik'ten vapur ile İstanbul'a gelmeyi ve buradan hareket edecek ilk vapurla Karadeniz ve Tuna yoluyla Belgrad'a gitmeyi ve oradan da Bosna'ya geçmeyi teklif etmiştir. Abdurrahman Sami Paşa'nın bu talebi üzerine kendisine gönderilen 17 Eylül 1851 tarihli cevabi yazıda, Selanik üzerinden vapurla İstanbul'a gelmesi ve Karadeniz-Tuna yoluyla Bosna'ya gitmesine izin verildiği bildirilerek bir an önce yola çıkması istenmiştir (BOA., İ. DH., 240/14550).

Abdurrahman Sami Paşa'nın Teftişi: Sorunlar-Çözüm Önerileri

Mali hususlara dair sorunlar

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın teftiş amacıyla gezdiği bölgelerden olan Selanik Eyaleti dahilindeki Golos Kazası ve Terkos nahiyesi ahalisinin vergi ile ilgili önemli şikayetleri ile karşılaşmıştı. Golos Kazası ahalinin ifadesine göre senelik vergilerinin dışında bir takım adlar altında vergiler talep edilmekteydi. Hatta Terkos nahiyesinin vergi işlerini çözmek üzere İstanbul'a giden bir kısım kimseler yem ve yiyecek masrafı adı altında para tahsil etmeye kalkışmışlardı. Bu hususlara dair yapılan şikayetler daha önce Meclis-i Vala'nın gündemine gelmiş ve bu tür vergilerin bir sefere mahsus olmak üzere tahsil edilmesi yönünde karar çıkmıştı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın gönderdiği evraklar incelenmiş senelik vergi, cizye, zecriye ve öşür vergisinin dışında memleket masrafı adıyla ayrı bir vergi daha tahsil edilmek istenmesine ahalinin tepki gösterdiği anlaşılmıştı. Dolayısıyla bu adlar altında tahsil edilmek istenen vergilere her ne olursa olsun müsaade edilmemekteydi. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın gönderdiği teftiş defterine göre Golos Kazası'na tarh edilen ve itiraza neden olan vergi ve masraflar şöyleydi (BOA., İ. MVL., 210/6831, lef:1, 2):

-Köylere ait eski borçların faizi: Köy ahalisi borçları ve borçlarına yansıtılan faizler nedeniyle perişan durumdadır. Zaten borçların faizinin tespiti sırasında çeşitli hile ve fesatlar yaşanmıştır. Bu nedenle herkes kendi borcunu gelirine oranla ödemek şartıyla kefile bağlanmalı, taksitlerinin ödenmesine dair senetler alınmalı, herkes borcunu ve faizini ödeyeceği zamanı bilmelidir. Zaten köy ahalisinin talebi de bu yöndedir. Bu nedenle Golos

Kaymakamına, köy ahalilerinin borçlarının ve faizlerinin tam tespit edilerek, ellerine ödeme zamanını gösterir senetler verilmesi yönünde tembihle bulunulmuştur.

-Köy emlak bekçileri maaşı: Emlak sahipleri tarafından ödenen bekçi maaşları tüm ahaliden tahsil edilmek istenmiştir. Ancak eskiden beri bekçi maaşlarının emlak sahipleri tarafından ödenmesi bir usul olduğundan bu verginin tevzi defterinden çıkarılmasına karar verilmiştir. Hatta emlak sahiplerinin müstakil bekçiler tutarak mallarını muhafaza etmeleri istenmiştir.

-Söz sahibi kimselerin masrafları: Kendi meselelerini çözmek amacıyla İstanbul ve Yenişehir taraflarına gitmiş olan Dimitri ve diğer söz sahibi kimseler yaptıkları masrafları köy ahalisi adına yapmış gibi vergi tevzi defterine dahil ettirmişlerdi. Bu durum reyanın sızlanmasına ve şikayetlerine neden olmuştur. Yapılan değerlendirmede, bu tür masrafların vergiye dahil ve tahsil edilmemesi bildirilmiştir.

-Geçmiş senenin bakaya vergisi şeklinde kocabaşı, grametin (Rum katip), tahsildar, köy hizmetçisi ve mektep hocalarına ait maaşların tahsili: Kocabaşı, grametin, tahsildar, köy hizmetçisi ve mektep hocaları gibi görevlilerin maaşlarının diğer masrafların çokluğu nedeniyle ödenemediği ileri sürülerek bakaya suretinde tahsil edilmek istenmesi reyanın şikayetine neden olmuştu. Zaman zaman kocabaşı ve grametin tarafından tahsil edilmiş olan bu tür masrafların yolsuzluk yapılmak suretiyle tekrar tahsil edilmesinin önüne geçebilmek için bundan sonra hazırlanacak matbu evraklara yazılması ve bu evrak üzerinden borç ve vergilerin tahsil edilmesine karar verilmiştir.

-Çeşitli adlar altında alınan vergi hususu: Kocabaşı ve grametinler tarafından bazı hukuki davaların vergisi, öşrün zayi olduğu, vergilerin faizi, kışlak-ı hümayun, top kundağı kerestesi nakli bedeli, gelip geçen yolculardan alınan masraf bedelleri ve cizye evrakı bedeli gibi çeşitli adlar altında paralar alındığı şikayet edilmiştir. Bundan böyle bu ad ve namlar altında kimseden bir akçe alınmaması bildirilmiştir.

-Muhtar mührü bedeli: Reyanın şikayetine göre muhtar defterlerini yazanlara bahşiş, fakirlere sadaka ve çekirgeyle mücadele edenlere verilen ücret adı altında devamlı surette her sene kendilerinden para alınmaktadır. Özellikle kocabaşların bu şekilde para almaya alıştıkları ifade edilerek bundan sonra bu türden para alınmaması ve bunun adalet-i seniyye icabından olduğu belirtilmiştir.

-Kaza müdürü ve kaymakam konaklarının kira bedelleri: Reyanın şikayet ettiği bir husus ise geçmiş senelerde görev yapmış kaza müdürleri Fazlı Ağa ve Daver Efendi ile kaymakam konakları için senelik 5000 kuruş kira masrafının kendilerinden talep edilmiş olmasıdır. Ancak Golos Kaymakamı için kiralanan mahallin bedelinin yüz kuruş olduğu ve bu bedelin kaymakamın kendisi tarafından ödenmesi gerektiğinden bundan böyle konak kira bedeli adıyla herhangi bir para talep edilemeyeceği bildirilmiştir.

-Ağnam ondalığı bedeli: Reyanın şikayet ettiği bir diğer husus saçak altı tabir edilen mahallerde bulunan ağnamları için mültezimlere ağnam ondalığı adı altında vergi ödemek zorunda kaldıklarıydı. Yapılan değerlendirmede, bu mahallerdeki ağnam kimin ise sahiplerinin kanunen vermeleri gereken vergiyi ödemeleri ve ağnam sahibi olmayanlardan bu tür verginin alınamayacağı bildirilmiştir.

-Harir öşrü bedeli: Reaya Zağra köyü harir öşrü bedelinin kendilerinden tahsil edilmesini şikayet etmişti. Bu türden öşür vergisini ilgili köy ahalisinin ödemesi gerektiği, genel vergiye dahil edilmesinin uygun olmadığı ve bundan sonra harir öşür nizamına uygun olarak senelik verginin tahsil edilmesine karar verilmiştir.

-*Zaptiye masrafı*: Reaya kendilerinden, köy zabıtları konağına odun, kömür, kilim masrafı ve benzeri adlar altında para alındığını şikayet etmişti. Yapılan değerlendirme, köy zabıtlarının kendi istekleriyle tayin edildikleri, bunlara hem maaş hem de çeşitli masrafları için ödeme yapıldığı ifade edilerek bundan sonra bu adlar altında vergi alınmaması ve senelik vergiye dahil edilmiş miktarların ise silinmesi istenmiştir.

-*Zeytin ağaçları ve bağ mahsulatına dair*: Aşar verileceği sırada fazla vergi talep edilmemesi için zeytin ve bağ mahsulatı tahsildarlarına ücret olarak verilen bedelin sadece bu tür mahsul sahipleri tarafından ödenmesi gerekirken köy ahaliilerinin hepsinden tahsil edildiği şikayet edilmiştir. Fakat bu tür bir para talebinin ve köy vergisine dahil edilmesinin kanuna aykırı olduğu ifade edilerek bu hususta 1851 senesinden itibaren yeni bir nizamın uygulanmaya başladığı ve bundan sonra böyle bir bedelin ödenmesine hacet kalınmayacağı belirtilmiştir.

-*Despot masrafı*: Köylerdeki Ortodoks Rumların dini liderlerine despot deniyordu. Reaya kendilerinden despot masrafı adı altında para alındığını şikayet etmişti. Yapılan değerlendirmede, bundan sonra despotların maaşa bağlanacağı ve bu ad altında para alınmaması istenmiştir.

-*Su yolları, kaldırım, zabıta konağı, sekban askerinin konak mahallinin tamiri, hapishane kirası, paskalya günleri istihdam edilen kimselerin masrafı ve benzeri talepler*: Reaya yukarıda zikredilen hususlara dair masrafların bazen her sene bazen de birkaç senede bir defa kendilerinden talep edildiği yönünde şikayette bulunmuştur. Yapılan değerlendirmede özellikle kocabaşların zikredilen adlar altında para almayı adet edindiklerine vurgu yapılarak, bundan böyle bu hususlar için para alınması gerekirse kaza meclislerine bildirilmesi ve bu bedellerin her köyde bulunan kilise vakıflarınca karşılanmasına karar verilmiştir. Bundan böyle bu adlar altında para talep edilerek fakir halka baskı yapılmamasına dair uyarıda bulunulmuştur.

-*Kapıkahyası Tohlet'in maaşı*: Kapıkahyası Tohlet'in 1849 (h. 1265) senesi maaşı için vergiye ilave yapılmış ise de bu bedel tahsil edilememiş olup, ancak 1850 senesi vergisiyle birlikte tahsil edilmiştir. Bundan böyle kapıkahyasının maaşının senelik vergiye dahil edilerek tahsil edilmesine karar verilmiştir.

-*Kavas ücreti*: Golos Kazası reayasından Kostantin Acı Argir Vilov'u İstanbul'dan getiren kavasa ödenen hizmet-i mübaşiriye bedelinin bundan sonra vergiye dahil edilmemesine karar verilmiştir.

-*Köy kışlak ve yaylak bedelleri*: Köylerde ahaliye ait olan kışlak ve yaylaklar eskiden beri kocabaşlar tarafından talip olanlara ihale karşılığında büyük paralarla verilmekte iken bu bedel köy ahalisine cüzi bir oranmış gibi gösterilmekte olup kocabaşlar bu işten haksız kazanç elde etmektedir. Yapılan değerlendirmede bundan sonra köylere ait yaylak ve kışlakların kaymakamların gözetimi altında yapılacak ihale ile taliplerine verilmesi, icar bedelinin onda birinin aşar mülteziminin hakkı olması nedeniyle kendisine ödenmesine ve kalan miktarın ise köyün senelik vergisinden düşürülmesine karar verildi. Böyle bir uygulama hem kocabaşların usulsüz davranışlarına engel olacak hem de köy ahaliilerinin vergi yükleri hafifleyecektir. Bu nedenle kışlak resminin tevzi defterlerinden çıkarılması istenmiştir.

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın ayrıntılı şekilde hazırladığı defterde Golos Karyesi'nin senelik vergisi 73956 kuruş 26 para olup, reayanın senelik vergilerinden düşürülmesini istedikleri ve zuhurat kaleminde gösterilerek tahsil edilen kısmı ise 16026 kuruş 15 paradır. Zuhurat kısmında yer alan ödeme listesi şöyleydi: Kapıkahyası Tohlet'in maaşı, sabık kaza müdürleri Fazlı Ağa ve Daver Efendi'nin konak icarı, kavas ücreti, Dimitri'nin İstanbul'a gidiş geliş masrafı, geçmiş seneye ait verginin taksiti, zabıta konağı

için satın alınan odun ve kömür bedeli, su olukları tamiri ücreti, su yolcu ücreti, köy kaldırımlarının tamir masrafı, papas masrafı, köye ait borcun faizi, kışlak ondalığı için mültezime verilen bedel, köy emlak bekçileri maaşı, kaymakam konağının kira bedeli, grametin maaşı ve çeşitli masraflar (BOA., İ. MVL., 210/6831, lef: 4).

Golos Kazası'na ilişkin bir başka iddia ise çekirge masrafı adı altında ahaliden fazla vergi alındığına dairdi. Bu paranın yaklaşık 25.000 kuruşu masraf-ı sahihe olarak defterde gösterilmiş ise de geriye kalan paranın kimin elinde olduğu bilinmiyordu. Abdurrahman Sami Paşa, çekirge masrafı olarak tahsil edilmiş olan paranın akıbetini Golos sandık emini sabık Margareti ve meclis azasından sormuş fakat tatmin edici bir cevap alamamıştı. Bunun üzerine sandık emini sabık Margareti hapis cezasına çarptırılırken meclis azasının ise azline karar verildi. Ayrıca çekirge masrafına ait parayı kimler zimmetlerine geçirmişler ise onların da bulunarak gerekli cezalara çarptırılmaları yönünde yetkililere emir verildi (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın yaptığı teftişte, Tırhala Sancağı'nın 1850 senesine ait 624.000 kuruş tutarındaki bakaya vergisinin havale kılındığı ve mahalli masraflara harcandığı şeklindeki kaydına rağmen, bu paranın bakaya memuru Cemal Efendi tarafında mı yoksa mahalli memurlar tarafından mı tahsil edildiği tespit edilememiştir. Hatta Tırhala Mutasarrıfı tayin buyrulan Cemal Paşa'nın memuriyetine başlamasına kadar Cemal Efendi'nin kaymakamlık vazifesine vekalet ettiği ve bu sürede hazineye gönderilmesi gereken paradan 15.000 kuruş tutarındaki maaşını tahsil ettiği belirlenmiştir. Cemal Efendi'nin bakaya vergilerden alması gereken hizmet-i mübaşiriye bedelini usulsüz olarak hazineden tahsil ettiği anlaşıldığından Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa gereğinin yapılması hususunu İstanbul'a arz etmiştir (BOA., A. MKT. NZD., 32/100). Bir başka yazı da ise Cemal Efendi'nin yapılacak muhakemesinin sonunda zimmetinin tespit edilmesi halinde, hazineye vergi borcu olduğu iddia edilen ahalinin alacaklarına karşılık borçlarının mahsup edilmesi; elinde nakit para olmadığını ve İstanbul'a gönderdiğini iddia etmesi halinde de sarrafinin sorgulanarak durumun açıklığa kavuşturulması ve ceza kanunnamesinin uygulanması istenmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'nda kaza ve kasabalarda cizye vergisinin daha önce yayınlanmış nizam gereğince üç sınıf üzerine; köylerde ise nüfusun genelinden iş göremez (amel-mande) ve çocuklar düşüldükten sonra kalanlardan 33'er kuruş olarak tahsil edildiğini tespit etmiştir. Ancak gelecek yılın başından itibaren bu uygulamanın değiştirilerek kaza, kasaba ve köy ayrımı yapılmaksızın tüm reyanın üç sınıf üzerinden cizye vergisini ödeyeceklerini ilan etmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1). Selanik Sancağı'nın ise 1840 senesinden Şubat 1850 tarihine kadar 3300 kese, 1851 senesine ait olmak üzere de 1500 kese cizye vergisinin bakaya suretinde kaldığı tespit edilmişti. Devletin içine düştüğü mali bunalımın ancak vergilerin zamanında tahsiliyle aşılabileceğine vurgu yapılarak bakaya suretteki vergilerin ne kadarının çürük ve tahsil edilemez, ne kadarının ise tahsil edilebilir durumda bulunduğunun tespit edilerek despotlar tarafından tahsil edilmesi istenmişti. Bundan sonraki senelerde ise despotların cizyenin senenin bitmesinden önce vakti zamanında tahsiline dikkat etmeleri emredilmiştir. Hatta cizye vergisini ödememek için inatlaşan reyanın despotlar tarafından bildirilmesi ve bu kişilerin hapse konulması suretiyle cezalandırılmalarına karar verilerek bu hususta despotlara yetki verilmiştir (BOA., İ. MVL. 215/7140, lef:1).

Aşar vergisi ile ilgili olarak ise Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'ndaki teftişi sırasında maktuen belirlenmiş oranın nizamına uygun olarak ödenmesini ve bu hususta ahaliye gerekli tembihin yapılmasını emretmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1). Selanik Eyaleti'nde ise aşarın maktu (peşin) suretle erbab-ı ziraat uhdelere verilmesi hususundaki

nizamın uygulanması gerektiği hatırlatılarak, henüz eyalet dahilindeki kazalarda iltizam usulünün uygulanmakta olması ve iltizam usulünün gelecek yıl (1852) sona erecek olması nedeniyle aşar vergisinin tahsili usulünün nizamına göre gerçekleştirilmesi için defterlerinin şimdiden hazırlanması emredilmişti. Dolayısıyla aşar vergisinin tahsiline dair uygulamanın 1852 senesinden itibaren yeni nizama göre yapılmasına idarecilerin dikkat ve itina göstermeleri istenmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti'nin teftişinde aşarla ilgili karşılaşılan bir diğer sorun ise nakliyatıdır. Aşar nizamına göre ürünlerinin nakliyatı için ahaliye sabahtan gidip akşam dönebilecekleri mahaller arasında olmak şartıyla aşar ürününün kilesine üçer para verilmesi ve bundan daha uzun mesafe için ise farklı bir ücret ödenmesi gerekirken deruhdeci ve mültezimlerin mesafeye bakmayıp nakliyat hususunda tek tarife uygulayarak tebaaya zorluk çıkardıkları anlaşılmıştı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Selanik dahilindeki mültezim ve deruhdecilerin uyarılmasını ve aşarın nakliyatı konusunda nizamın aynen uygulanmasını emretmiştir (BOA., MVL., 238/52).

Mali hususlarda karşılaşılan en önemli mesele geçmiş dönem idarecilerinin vergileri zimmetlerine geçirmeleri veya bakaya suretinde bırakarak hazineyi zarara uğratmalarıydı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Tırhala Sancağı'nı teftişi sırasında Alasonya Kazası sandık katibi sabık Osman Efendi, İrmiye Kazası Müdürü Hüseyin Ağa'nın muhassıl vekili sabık Ali Bey ve sandık emini, Katerin Kazası müdürü sabık Leskovikli Derviş Bey, mütevaffa Said Bey, Demirçiftliği Mutasarrıfı Ahmet Paşa, Çatalca Kazası Müdürü esbak Yusuf Ağa, müftüsü, sabık sandık emini Mustafa Ağa, Kocabaşı Dimitraki ve Cemal Ağa'nın zimmetleri olduğunu ve hazineyi zarara uğrattıklarını tespit etmişti. Yanya Valisi'ne¹¹ verilen emirde hem zimmetleri olanların hem de Demirçiftliği Mutasarrıfı Ahmet Paşa'nın zimmetinde bulunan paraları tahsil etmesi istenmişti. Ayrıca Tırhala Sancağı'nın eski ve yeni tüm vergilerinin tahsil edilebilmesi için bakaya, çürük ve mevcut hususlarına dair yeni bir defterinin tertip edilerek geriye bir akçe kalmaksızın geçmiş yıllara ait tüm vergilerin tahsili emredilmişti (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Golos Kazası'nın faiz borçlarının mecliste görüşülüp karara bağlandığını ancak uygulanabilmesi için ferman gönderilmesini istemişti. Gönderilen yazıda Golos Kazası'na ait borcun miktarının oldukça büyük ve alacaklıların ise Yahudi sarraf ve Rum tüccar olması nedeniyle son derece dikkatli olunarak sarraf nizamına aykırı hareket edilmemesi ve dedikoduya mahal verilmemesi için alınmış olan meclis kararının ferman gelmeden uygulanmamasının doğru olduğuna vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla kaza ahalisinin, borçlarının faizine sürekli faiz işletildiği ve bu nedenle borcun arttığı yönündeki şikayet nedeniyle hesapları tekrar tahkik etmek üzere memleket ahalisinden namuslu ve Rumca bilen bir memurun tayini gerekli görülmüştür. Bu nedenle Yenişehir meclis azasından Tayfur Bey veya sabık Tırhala Kazası Müdürü Ebubekir Efendi'nin bu iş için münasip oldukları bildirilerek birisinin memur tayin edilmesi; ayrıca bu memura yardımcı olmak üzere iki grametin (Rum katip) tayini ve bunların masraflarının ise tespit edilecek borçtan % 2 hesabıyla alınacak paradan karşılanması hususunda Golos Kaymakamı'na emir gönderilmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Selanik Eyaleti'ne dair teftiş raporunda devletin mühim masraflarını karşılayabilmek için vergilerin zamanında tahsil edilerek hazineye gönderilmesinin önemine vurgu yapılarak Drama ve Siroz Sancağı kaymakamlarına bu hususta göz yummamaları konusunda uyarı yapılmıştı. Ayrıca Tanzimat'ın ilanından beri Selanik Eyaleti dahilindeki kaza ve köylerin vergileriyle ilgili herhangi bir tadil ve tenzilat

¹¹ Yanya Valisi İsmail Rahmi Paşa, Şubat 1850-Kasım 1851 tarihleri arasında görev yapmıştır. Kunalp, 1999:42.

yapılmamış olmasından dolayı bazı yerler mamur hale gelmiş iken bazı yerler yüksek vergiler nedeniyle dolayı harap duruma düşmüştü. Bundan sonra kazalara tarh edilecek vergi miktarlarının öncelikle eyalete takdim edilmesi ve oradan Babıali'ye gönderilerek onay alınmasından sonra kesinleştirilmesine karar verildi. Hatta bu konuyla ilgili yapılan toplantıya Drama ve Siroz kaymakamları, kaza müdürleri ile kocabaşılar davet edilerek uygulanacak usul kendilerine izah edilmiştir. Ayrıca teftiş divanına getirilen vergi tevzi defterleri okunmuş, masraf olarak kaydedilmiş oranların tenzili uygun bulunduğu gibi despot ve kocabaşılardan vergi konusunda fakir halka zulüm ve baskı yapmamaları hususunda uyarı yapılmıştır (BOA., İ. MVL., 215 / 7140, lef:1). Bu husus 27 Haziran 1851'de Meclis-i Vala'da görüşülmüş, durumun patrikhaneye bildirilerek despotların davranışlarına engel olunmasının talep edilmesine karar verilmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:3). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Manastır Sancağı'nı teftişi sırasında despot ve kocabaşılardan ahaliye baskı yaptıkları şeklindeki şikayetler üzerine Rumca ve Bulgarca olarak hazırlattığı bir layiha ile bu tür hareketlerin yasaklandığını ve idarecilerin bu işe dikkat etmelerini istemişti. Bu layiha Manastır meclisinde okutulduğu gibi köy ve çiftliklerde ilan edilmesi için birer nüsha gönderilmiştir (BOA., MVL., 241/28).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Selanik Eyaleti'ni teftişi sırasında Selanik, Siroz ve Drama sancaklarında vergi ve aşar mültezimlerinin tarife dışında ahalden para aldıkları hatta kanuna aykırı şekilde ihtisap vergisi talep ettikleri şikayet edilmişti. Her ne kadar gümrükçü ve ihtisabcı nazırı tarife dışında vergi talep etmediklerini beyan etse de reyanın ifadesine göre yardıma muhtaç ve fakir ahalinin bir iki okkalık tarhana ve bulguruna varıncaya kadar her türlü yiyecek maddesinden haksız yere vergi alındığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine gümrükçü ve ihtisabcı nazırından hangi üründen ne kadar vergi aldıklarına dair bir defter tertip ederek teftiş divanına sunmaları talep edilmişti. Fakat ellerindeki tarife ve emri ali ile tertip ettikleri defter karşılaştırıldığında reyadan haksız vergi aldıkları sonucuna varılmıştı. Abdurrahman Sami Paşa, 6 Mayıs 1851 tarihli yazısında belirlenen vergi nizamının dışında olmak üzere vergi talep edildiğini yaptığı tahkikat sonucunda ortaya koymuştu. Sultan Abdülmecid'in 1846 senesinde Rumeli seyahati sırasında ahaliye baskı yapma aracı haline gelmiş olan ve Mart 1847 tarihinden itibaren tebaaya şefkat ve merhamet göstergesi olarak kaldırmış olduğu ihtisap vergisinin alınmaya devam edildiğini de tespit etmişti (Keleş, 2011:49-55). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın ilgili yazısı üzerine mültezimlerin belirlenen nizamın dışında aşar vergisi ve ihtisap rüsumu almamaları hususundaki Meclis-i Vala kararı, 12 Haziran 1851 tarihinde ilan edilmiştir. Bunun üzerine Selanik Valisi¹² ile Siroz ve Drama sancakları kaymakamlarına hitaben yazı gönderilerek tebaanın rencide edilmemesi hususunda son derece dikkatli davranmaları ve bu şekilde yolsuzluk yapanların hem aldıkları parayı geri ödemelerine hem de gerekli cezaî işleme tabi tutulmalarına karar verildiği bildirilmiştir (BOA., İ. MVL., 212/6977; BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti dahilindeki Selanik ve Serez (Siroz) kazalarının kocabaşılardan vergi tevziatları ve idari işlemleri teftiş divanında ayrıntılı şekilde incelemeye tabi tutulmuştu. Buna göre her sene Şubat ayının başında köy kocabaşıları kilisede reyanın huzurunda yıllık hesap defterlerinin kontrolünü yaptırtacak, reyanın hoşnut olmadığı kocabaşının yerine bir başkasının seçimi sağlanacak ve kocabaşılar toplanan vergileri mal sandıklarına noksansız teslim etmeleri hususunda uyarılacaklardı. Bu kontrol sırasında her köy için tespit edilmiş olan verginin, masarifat-ı zaruriye şeklinde fazla olarak tevzi ve tahsil edilmesi halinde ceza kanunnamesinin ilgili maddelerine göre muameleye tabi tutulacaklardı. Yine köy ahalisinin rızası ve onayı dışında kocabaşılardan izin almaksızın köy işlerine harcanmak suretiyle ilave para alma hakkı yoktu. Köy işleri için ilave paraya ihtiyaç duyulması halinde reyanın onayı

¹² Teftiş sırasında Selanik Valisi Yakup Paşa (Karaosmanzade) olup Temmuz 1850-Kasım 1851 tarihleri arasında görev yapmıştır. Kunalp, 1999:37, 125.

ile kocabaşı kaza meclisine müracaat edecek ve gerekli izinleri aldıktan sonra paranın tahsili yoluna gidecekti. Bunun dışında kocabaşların gizli veya açık surette reayadan para toplaması yasaktı. Ayrıca her köyde ikamet eden reayanın yıllık vergileri ve diğer ödemelerinin miktarını gösterir bir matbu evrak kendilerine verilecekti. Reaya vergilerini ödedikleri zaman, ödemeleri sandık emini veya grametin tarafından bu evraka kaydedilecekti. Bir diğer husus çiftlik sahiplerinin yüksek oranlı borçlanmalarına dairdi. Selanik Eyaleti dahilinde bulunan köy ve çiftlik sahiplerinin aşırı borçlanmamaları amacıyla 100 kuruş için % 8'den % 12'ye kadar faiz işletilmesi ve bu miktardan fazla borçlanılması halinde faiz oranının düşürülmesine karar verilmişti (BOA., İ. MVL. 215/7114).

Selanik eyaletinin teftişi sırasında dikkati çeken bir diğer husus ise görev icabı taşraya gelip giden şahısların tutumuydu. Kazaların güvenliği için gönderilen süvari ve piyade zabitleriyle, diğer işler için gönderilen mübaşir ve mütezimlerin yem ve yiyecekler ile han olmayan yerlerde konaklayacakları evlerin bedelini kendilerinin ödemesi gerekiyordu. Ama genel itibariyle geçmiş dönemde bu görev için gelenler her türlü ihtiyaçlarını parasız karşılatmaya alıştıkları için zaman zaman aynı yönde davranış sergiliyorlardı. Bu durum reaya tarafından şikayet edilmişti. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, bundan sonra sudan başka hiç kimseye parasız yem ve yiyecek dışında bir şey verilmemesini ve kimsenin bu hususta rencide edilmemesini emretmişti. Hatta köylerden parasız yem ve yiyecek alınması durumunda kocabaşı ve muhbirlerin kaza meclisine haber vermesini bildirmişti. Bir diğer husus ise bayram ve paskalya günlerinde yüksek rütbeli memurlara hediye verilmesi geleneğinin devam etmesiydi. Tanzimat'ın ilanından önce yayınlanan 1838 tarihli ceza kanunu ile 3 Mayıs 1840 tarihli ceza kanun kanunnamesinde hediye ve rüşvet alınması yasaklanmış ise de bu durumun önüne geçilememişti. Bu nedenle 10 Şubat 1850 tarihinde "Hitan ve velime ve bed'i cem'iyetlerine dair ba-irade-i seniyye verilen nizamdır" ve "Hedayâ-yı memnu' ve gayr-i memnu'anın cins ve mikdar ve keyfiyyetini mutazammın ba-irade-i seniyye karargir olan nizamdır" (Keleş, 2005:271-272) şeklindeki ifadelerle istisnalar hariç olmak üzere her türlü hediyenin alınıp verilmesi yasaklanmıştı. Ancak Selanik Eyaleti dahilinde valilik dairelerinde, kaymakam, müdür ve diğer memurların konaklarında bayram ve paskalya günlerinde yumurta ve kuzu gibi şeylerin hediye olarak alınıp verildiği ve bunların masraf defterlerine kaydedildiği şikayet edilmişti. Abdurrahman Sami Paşa, bu tür hediye alınıp verilmesinin ve bunların masraf defterlerine yazılarak parasının reayadan tahsil edilmesinin yasaklandığını ifade ederek bu tür davranışları görülenlerin vali tarafından cezalandırılmasını emretmiştir (BOA., İ. MVL. 215/7114 , lef:1).

Yine Selanik Eyaleti dahilindeki Selanik ve Siroz sancaklarına bağlı kazalar ile köylerin senelik vergi defterleri üzerinde yapılan incelemede 456.6616 kuruş 17 paranın vergi olarak tevzi edildiği tespit edilmişti. Ancak bu tutarın 109.580 kuruşunun 69.374 kuruşu zabıt, kocabaşı ve tahsildar maaşı; 40.206 kuruşunun ise geçici surette görev yapan despot ücreti olmak üzere ödenmesinin uygun olduğu geriye kalan 347.036 kuruş 17 paranın ise borç faizi ve fahiş masraf kaleminden olması nedeniyle tenzili istenmişti. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın daha önce Tırhala Sancağı dahilindeki Golos Kazası'nda olduğu gibi Selanik ve Siroz Sancağı'na tabi kaza ve köylerin vergilerinin fahiş surette olduğunu ve tenzilat yapılmasına dair 6 Mayıs 1851 tarihli yazısı Maliye Nezareti ve Meclis-i Vala'nın uygun bulmasıyla 9 Temmuz 1851 tarihli ferman ile yürürlüğe girmiştir (BOA., İ. MVL. 215/7114).

Çarşı ve pazarda satılan şeylerin satış fiyatını tespit etmek amacıyla konulmuş olan narhın ekmekçiler ve bakkallar tarafından nizamına uygun şekilde uygulanması yönünde Selanik Meclisi'nde uyarı yapılmıştı. Hatta eşyaların narh fiyatına uygun satılması ve satılan eşyanın noksan olmamasına dikkat edilmesinin ahaliyi korumak için sıkıca denetlenmesi gerekiyordu. Bunun için mahkeme, memleket meclisi ve esnaf tarafından seçilecek birer

kişiden oluşacak heyetin çarşı ve pazarda denetim yapmasına karar verilmişti (BOA., İ. MVL. 215/7140, lef:1).

Güvenlik: Zaptiye istihdamı

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya verilen talimatta asayiş ve güvenlik hususunda zaptiye neferatının yeterli olup olmadığının ve karakollarda yeteri miktarda zaptiye neferi bulunup bulunmadığının denetlenmesi istenmişti. Ancak daha teftiş başlamadan Meclis-i Vala dairesinde ilgili kişilerden oluşan komisyonda yapılan müzakereler sonucunda özellikle zaptiye hususuna ilişkin denetlemelere dikkat edilmesi istenerek 22 Kasım 1850 tarihinde talimata ilave yapılmıştı. Komisyona gelen bilgilere göre bazı mahallerde zaptiye neferinin yeterince istihdam edilmediği ancak istihdam edilmiş gibi gösterilerek maaş ödemesi yapıldığı bildirilmişti. Bu nedenle gezilecek yerlerde ziyaret edilecek karakollarda zaptiye neferi istihdam edilip edilmediği veya zaptiye neferi istihdam edilmesine gerek olup olmadığı, zaptiye neferi sayısının İstanbul'daki defterlerle uygunluğu kontrol edilecekti (BOA., A. AMD., 25/67). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'nın teftişi sırasında Yenişehir Kazası'nda asakir-i zaptiye süvarisinden dört nefer zaptiyenin istihdam edildiğini tespit etmiş ve bunların maaşlarının toplanan vergilerden ödenerek masraf defterine kaydedilmesini emretmişti. Yine Yenişehir Kazası'nda yol güvenliği ile ilgili hususları incelemiş ve bundan sonra posta ve yolcuların güvenliğinin sağlanması hususunda gerekli önlemlerin alınması için Derbendat Nazırı'na tembihatta bulunulmasını istemiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya verilen talimata 27 Kasım 1850 tarihinde yeni bir madde ilave edilmişti. Buna göre Sami Paşa, gezdiği yerlerde kur'a bakayası veya firari asker bulunup bulunmadığını tespit ederek, mensup oldukları orduya katılmalarını sağlayacaktı. Çünkü zaman zaman kaza zabıtlarının bakaya ve firari askerlerin bulunması ve birliklerine teslim edilmesi hususunda gerekli özeni göstermedikleri bildiriliyordu. Hatta hava değişimi için memleketlerine gelen askerler sağlıklarına kavuşmuş olsalar dahi bir daha birliklerine dönmüyorlardı. Bazen de bakaya, firari veya hava değişimine gelmiş askerlerin birliklerine teslim edilmesi hususunda redif zaptiyesi ile bu kişiler arasında kin ve gareze dayalı sorunlar yaşanıyordu. İşte bu olayların önünü almak için Abdurrahman Sami Paşa, gittiği her kazada bakaya, firari ve hava değişimi için memleketine gelmiş ne kadar asker bulunduğunu ilgili kişilerden soracak ve ele geçirebildiklerini askeri birliklerine teslim edecek veya teslim edilmeleri hususunda mülki memurlara gerekli emirleri verecekti (BOA., MVL., 235/20). Bu talimat doğrultusunda Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Selanik Eyaleti'nin teftişi sırasında Vali Yakup Paşa'dan firari ve bakaya askerlerle ilgili bilgi almıştır. Abdurrahman Sami Paşa, 13 Mayıs 1851 tarihli yazısında Selanik Eyaleti dahilinde kur'a-i bakaya ve firari durumdaki askerlerin derhal bulunup birliklerine gönderildiğini öğrendiğini ve bu hususa dikkat edilmesi için gerekli uyarıları yaptığını bildirmiştir (BOA., A. MKT. NZD., 35/63).

Bu talimatın bir diğer maddesi ise askerlikten emekli olup vefat edenlere dairdi. Emekli zabıtların maaşları emval sandıklarından ödenmekte ve vefat eden zabıtlarla ilgili bilgiler zamanında bildirilmediği için hazine maaş ödemeye devam ederek zarara uğramaktaydı. Bu nedenle Abdurrahman Sami Paşa'dan vefat eden zabıtlara ait beratları İstanbul'a göndermesi ve bundan sonra vefat eden zabıtlara ait beratların zaman geçirilmeksizin gönderilmesine dikkat edilmesi hususunda memurlara ihtarda bulunması istenmişti (BOA., MVL., 235/20).

Hapishanelerin ve mahkumların durumu

Müfettişlere verilen teftiş talimatnamesinde hapishanelerin ve mahkumların durumunun tahkiki maddesine yer verilmişti. Anadolu Müfettişi İsmet Paşa, 23 Şubat 1851 tarihli yazısında bir meclis azası ile bir katibin her hafta mahpusları ziyaret etmelerinin son derece güzel bir davranış olacağını ifade ederek bu usulün yaygınlaştırılmasını istemiştir. Hatta kendisi bir meclis azası ile birlikte katibini hapishaneye göndermiş ve hapishanede muhakemesiz bir çok mahkumun bulunduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle mahpusları mecliste muhakeme ettirmek suretiyle hapishanede muhakemesiz kimsenin kalmamasını sağlamıştır. Yazısının devamında bundan sonra hapishane jurnallerinin her gün memleket meclisine verilmesini, muhakeme edilmeksizin kimsenin hapishaneye konulmamasını ve her hafta hapishanelerin ilgili kişiler tarafından yoklamaya tabi tutulmasının bir usul olarak yaygınlaştırılmasını teklif etmiştir. Anadolu Müfettişi İsmet Paşa'nın ilgili yazısı Meclis-i Vala'da görüşülerek son derece yerinde ve uygun bulunmuş ve bu usulün yaygınlaştırılması amacıyla Rumeli Müfettişi Abdurrahman Sami Paşa'ya 14 Mart 1851 tarihli irade gönderilmiştir (BOA. İ. MVL., 203/6448). Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı dahilindeki Yenişehir hapishanesini ziyaret etmiş, mahpuslardan katil ve hırsızlık suçuyla bulunanların durumunu inceleyerek belirlenen ceza süresini doldurmuş olanların salıverilmesini, cezalarını tamamlamamış olanların ise ceza sürelerinin bitiminde salıverileceklerine dair ellerine birer tezkere vermiştir. Ayrıca hapishanenin fiziki koşullarının oldukça kötü durumda bulunması nedeniyle 5000 kuruş masraf yapılarak tamirini emretmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1). Müfettişin İstanbul'a gönderdiği hapishanelerin teftişine dair uygulaması son derece yerinde bulunmuş olup özellikle muhakemesiz kimsenin daimi surette hapishanelerde tutulmaması ve yiyecek-içeceklerinin (zeytin tayınatlarının) ise aksatılmamasına özen gösterilmesi hususunda Selanik hapishanesi idarecileri uyarılmıştır. Bu husus 27 Haziran 1851'de Meclis-i Vala'da görüşülmüş ve mahbusine verilmesi gereken ekmek ve zeytin tayınatının aksatılmaması için zaptiye gönderilmesi kararlaştırılmıştı (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1, 3).

Rum tebaanın Yunanistan'a firar etmesi

Golos'ta yaşayan Osmanlı tebaası Rum ahaliden yaklaşık 300 kişi zulüm ve baskı gördükleri gerekçesiyle Yunanistan'a göç etmişti. Bu kişiler arasında bulunan iki kişi alış-veriş yapmak ve bazı hukuki davalarını çözmek için Golos'a geldiklerinde, Yunanistan'a kaçmış olan Rum ahalinin vatanlarına geri dönmek niyetinde olduklarını ve sınırdan geçmek için yardım beklediklerini ifade ettiler. Hatta kendilerine destek olunması halinde gidip getirmeyi teklif etmişlerdi. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, bu iki kişiyi huzuruna çağırarak bir kez daha durumu anlamaya çalışmıştır. Yapılan tetkikat sonucunda Yunan tabiyetini henüz kabul etmemiş olan 43 kişinin sınırı geçmek için hazır beklediği anlaşılmıştır. Dönmek isteyenlerin isim ve şöhretlerinin tespit edilmesinden sonra bu kişilerden birisi Yunanistan tarafına giderek firari Rumları getirmeyi taahhüt etmiş olduğundan bir miktar harçlık verilerek gönderilmiştir. Bu kişi 25 gün içinde Rum ahali ile birlikte dönmeye söz vermiştir. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, 7 Nisan 1851 tarihli bir arıza ile durumu İstanbul'a bildirmiştir (BOA., İ. HR., 76/3684). Özellikle bu sırada Yunanistan tarafından Rum tebaayı isyana teşvik etmek üzere ajanlar gönderildiği ve ahalinin kandırılarak Yunanistan'a götürüldüklerine dair haberler geliyordu. İşte yukarıda izah edildiği gibi bir kısım tebaa kandırılmak suretiyle sınırın karşı tarafına göç etmişti. Tırhala Sancağı'nı teftişi sırasında Abdurrahman Sami Paşa, bu hususa dikkat çekerek Yunanistan tarafından gelip gidenlerin takip edilmesini, hangi kaza, kasaba veya köye gelip gittiklerine dair günlük jurnallerin tutularak her hafta gönderilmesini istemişti. Bu hususa dair İstanbul'dan gelen yazıda Yunanlıların Rum tebaayı isyana teşvik etmek için çaba gösterdikleri, papas ve kaptan kılığında bu amaçla gelen kimselerin tespit edilerek sınır dışı edilmelerinin sağlanması

hususunda Tırhala Sancağı Mutasarrıfı'na ferman gönderildiği ifade edilmiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1). Abdurrahman Sami Paşa, bir başka yazısında Golos Kazası'nın yeni inşa edilmiş iskelesi sayesinde kısa zamanda mamur hale geleceğini ileri sürmüştü. Bu gelişmenin Yunanistan tarafına firar etmiş 300 kadar Rum tebaa ile diğer Yunanlılar tarafından görülüp duyulacağını ileri sürerek, bu sefer bölgenin Yunanistan tarafından göç alabileceğine vurgu yapmış, bunun ise Yunan Devleti'nin inhitat ve sefalete düşmesine neden olabileceği tahmininde bulunmuştu (BOA., İ. MVL., 236/66).

İdari uygulamalar ve memurlara dair hususlar

Tanzimat'ın ilanından sonra idari düzenlemeler yapılırken, 1842 senesinden itibaren kurulmuş olan kazaların başına yerli ahaliden müdür tayini usulü benimsenmişti. Ancak idari görevler ayan, ağa, eşraf ve bey unvanlarını taşıyan kimseler tarafından ele geçirildiği için bu kişiler geçmiş dönemdeki alışkanlıklarını aynen devam ettirerek ahaliye baskı ve zulüm yapıyorlardı. Bu durum kısa süre içinde şikayetlerin gelmesine, Tanzimat'ın ruhuna aykırı uygulamaların sergilenmesine ve sonuçta bazı yerlerde vergi ve idari hususlardaki şikayetlerin artmasıyla isyanlar görülmeye başlanmıştır. Devlet bu şikayetleri dikkate alarak yerliden kaza müdürü tayin edilmesi usulünden vazgeçerek merkezden ve maaşlı memurlar göndermeye başlamıştır. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı dahilindeki kazalarda yerli ahaliden müdür tayini usulünden vazgeçilerek merkezden ve maaşlı memurlar gönderilmesine dair ahalinin talebi karşısında bunlara ödenecek maaşın tespit edilmesini ve ahalinin bu hususa dair senet vermesini istemiştir. Bir diğer konu ise kadıların naiplerini maktuen yani peşin para almak suretiyle göndermelerine dairdi. Yenişehir Kazası Mollası'nın, naiplerini peşin para alarak gönderdiği tespit edilmiş olduğundan bundan sonra naiplerin peşin para usulüne göre değil nizamına uygun olarak elde edilen gelirin beşte biri karşılığında gönderilmesi hususunda tembihat yapılmıştır (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Muhassıllık ve kaymakamlıkla idare edilen sancaklar dahilinde bulunan kazalarda gelir ve gider kayıtlarını tutmak meclislerin sorumluluğunda olup bu işler mal başkatipleri ve onların emri altında bulunan katipler tarafından yerine getiriliyordu. Dolayısıyla mal başkatipleri ile diğer katiplerin görevi gelir ve giderleri kaydetmek, tahsilat, bakaya ve masraflara dair bilgileri senesine göre düzenlemektir. Ayrıca bu kişiler ahalinin borç ve ödemelerine dair aylık ve senelik bilgileri takip etmek ve reayanın bu husustaki sorularına cevap vermek gibi sorumlulukları vardı. Ancak zaman zaman kayıtların bulunamaması veya tam tutulmamış olması nedeniyle reayanın soruları evrakın kaybolduğu, kayıt tutulmadığı, vali veya defterdarın evrakı yanında götürdüğü şeklinde geçiştirilmekteydi. Bu konunun Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya bildirilmiş olması nedeniyle bundan sonra gelir ve gider bilgilerinin ayrı ayrı iki defterde tutulması, birisinin kaza meclislerinde saklanması, diğerinin hazineye gönderilmesi, hiçbir vali, defterdar veya katibin bu bilgileri içeren evrakı yanında götürmemesi gerektiği emredilerek bu hususta Drama ve Siroz kaymakamlıklarına ve mal müdürlerine hitaben yazı gönderilmişti (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti dahilindeki Selanik ve Siroz (Serez) kazaları dahilindeki kocabaşılara ait hesapların ve idari uygulamalarının her senenin Şubat ayının başında kiliselere toplanan reaya tarafından denetlenmesine karar verilmişti. Reaya kilisede yapılacak toplantıda hoşnut olmadıkları kocabaşının azledilmesini isteyecek ve yerine bir başkasının seçimini yaparak kaza meclisine bildirecekti. Kaza müdürleri ise yeni seçilen kocabaşıya ücretsiz olarak emirnamesini verecekti (BOA., İ. MVL., 215/7114, lef:1). Dolayısıyla her senenin Şubat ayında yapılacak bu tür bir toplantı ve denetleme ile kocabaşılardan yolsuz işlere kalkışmasının önüne geçilmiş olacaktı. Ayrıca Selanik Eyaleti reayası, despotlardan şikayetçi olarak kendilerine zulüm ve şiddet uyguladıklarını ihbar etmişlerdi. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, yaptığı tahkikatın sonunda tespit ettiği bu meseleye çözüm bulmak amacıyla vali ve

diğer memurlardan despotların davranışlarına engel olunması yönünde emirler verdi (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti'ndeki teftişte ise bazı çiftlik sahiplerinin yortu ve paskalya günlerinde çiftçi ve aylıkçı sınıfına mensup kimselere baskı ve eziyet yaptıkları şikayet edilmişti. Tanzimat'ın ilanından itibaren mülk ve makam sahiplerinin reyayı angarya suretiyle parasız çalıştırmaları yasaklanmıştı ve bu durum devletin en çok dikkat ettiği hususların başında geliyordu. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, bütün kaza ve köylerde ilan edilmek üzere gönderdiği yazıda reyanın angarya suretiyle çalıştırılmasının yasak olduğunu ve bütün idarecilerin reyanın huzuru ve mutluluğu için buna özellikle dikkat etmelerini bildirmişti (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Yine Selanik ve Siroz mübayacısı Bazargan Ohannes'in alacaklarını tahsil etmek için kavas ve zaptiyelerle sokak ve caddede yakaladığı fakir ve garip şahısların ceplerinden zorla para aldığı, şahısların ceplerindeki paranın fazla olması halinde üstünü iade etmeyerek ihbariye namıyla alıkoyduğu, buna karşılık sarraf ve tüccar sınıfında olan alacaklarını ise her ayın sonunda aldığı yönünde şikayet edilmişti. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, yaptığı tahkikat neticesinde bu işin Tanzimat esaslarına aykırı ve zulüm derecesine vardığını tespit ederek Bazargan Ohannes'in bu tür davranışlardan vazgeçmemesi halinde gerekli cezanın uygulanması hususunda Babiali'ye yazı göndermişti (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Bir diğer şikayet konusu ise Siroz'da bulunan Toskana konsolosunun ihtisabcıya karşı sergilediği davranışlardı. Ahalinin ve kaza meclisinin ifadesine göre Toskana konsolosu ihtisabcıya zulüm ve şiddet gösterdiği gibi alenen küfretmek suretiyle tahkir etmişti. Bu hususa dair kaza meclisinin takdim ettiği mazbatayı dikkate alan Müfettiş Sami Paşa, konsolosun davranışlarının hem ihtisabcıyı tahkir ettiğini hem de devletin namusuna dokunur bir hal aldığını ifade ederek Sadaretin bu duruma engel olması gerektiğini bildirmişti. Bu husus 27 Haziran 1851'de Meclis-i Vala'da görüşülmüş ve Siroz'da bulunan Toskana konsolosunun Selanik meclisine çağrılarak Selanik Toskana konsolosunun da huzurunda muhakeme edilmek suretiyle cezaî işleme tabi tutulmasına ve ayrıca Toskana sefaretine durumun bildirilmesine karar verilmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1, 3).

Selanik Eyaleti'nin teftiş sırasında mal müdürlüğü ve meclis başkanlığını birlikte yürüten İshak Efendi'nin iki memuriyeti birlikte idare etmeye elverişli olmadığı ve bölgenin mevki ve nazik durumu nedeniyle değiştirilmesi istenmişti. Hatta Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Selanik Eyaleti'nin vergi işlerini düzenlemek için görevlendirilmiş olan Tercüme Odası hulefasından Ahmet Rasim Efendi'nin rütbesinin dördüncü dereceden üçüncü dereceye çıkarılması ve maaşının düzenlenmesi halinde meclis başkanlığını yürütebilecek liyakata sahip olduğunu belirterek bu göreve tayinini tavsiye etmişti. Meclis-i Vala'da yapılan müzakerede Ahmet Rasim Efendi'nin meclis reisliğine elverişli olmasına rağmen kendisinin emlak tahriri ve tefrik-i tebaa-i ecnebiyeye memur olması ve bu işi layıkıyla yapacak başka kimse olmadığı gerekçesiyle meclis reisliğine tayini uygun bulunmamıştır (BOA., MVL., 239/29).

Teftiş sırasında Golos Kaymakamı Fethullah Efendi, hoş gitmeyen davranışları ve idari uygulamalarına yönelik şikayetler nedeniyle görevinden azledilerek yerine Tırhala Mal Müdürü Ahmet Şükrü Efendi vekaleten tayin edilmişti. Fakat Fethullah Efendi, görevine tekrar iade edilmek için girişimlerde bulunduğu gibi kendisinin göreve iade edildiğine dair dedikodunun yayılmasına vesile olmuştu. Ahmet Şükrü Efendi, 23 aydır görev yaptığı Tırhala Mal Müdürlüğü'ndeki hizmetlerinden dolayı ahalinin memnuniyetini ifade ettiği gibi geçmiş senelere ait 63000 kuruşluk bakaya verginin tahsili hususunda da gayret sarf ettiğini, kaymakamlık görevine 17 gündür vekalet ettiğini ve bu göreve asaleten tayin olmayı beklerken neyin değiştiğini yani dedikodunun gerçeğe ilgisinin olup olmadığını 15 Haziran

1851 tarihli dilekçe ile sormuştur. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa ise Golos Kaymakamlığına tayin ile ilgili işlemlerin sürdüğünü, İstanbul'a Fethullah Efendi'yi değil kendisini tercih ettiğine dair yazı gönderdiği cevabını vermiştir (BOA., MVL., 239 / 64).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, 15 Ağustos 1851 tarihli yazısında Manastır Sancağı'ndaki teftişi bitirdiğini Ohri ve Kesriye sancakları üzerinden Yanya'ya gitmek üzere birkaç güne kadar hareket edeceğini ve kalan işlerin bitirilmesi için Sancak Mutasarrıfı Paşa'ya bir talimat bıraktığını ifade ettikten sonra Mutasarrıfın son derece namuslu, irtikaba meyletmemiş, insaf sahibi ve erbab-ı hamiyetten olduğunu belirtmiştir (BOA., MVL., 241 / 31).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'nda kaldığı iki ay zarfında Golos Kazası'nın 24 ve Yenişehir Kazası'nın ise 36 köyüne ait muhasebe defterlerini Rumca bilen, hesap ve yazı işlerinden anlayan beş ve onlara yardımcı surette istihdam edilen beş daha olmak üzere 10 katiple bizzat tahkik etmiş ise de sancağın diğer mahallerinin teftişini bitirememiştir. Bu nedenle kalan tahkikatı yapabilmesi için Sancak Mutasarrıfı'na yardımcı olacak, güvenilir, irtikap suçunu işlememiş ve işten anlayan bir muavin tayin edilmesini ve maaşının ise sancak masrafından ödenmesini talep etmiştir. Hatta bu işin başarıya ulaşabilmesi için Yenişehir meclis azalarının da taltif edilmesi için Mutasarrıfa ferman gönderilmesini istemiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Vakıf, mülk, emlak ve kontrato nizamı

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Tırhala Sancağı'nı teftişi sırasında vakıflardan sorumlu olan Muaccelat Müdürü Şerif Bey, Yanya Eyaleti'nde bulunduğu için evkaf-ı hümayuna ait hususlara bakılamamıştır. Muaccelat Müdürü'ne yazı gönderilerek bir an önce Tırhala'ya dönmesi bildirilerek, onun gelmesinden sonra gerekli tahkikatın yapılması mutasarrıfa tembih edilmiştir. Yine Yenice Kasabası'nda olup Latif Efendi tarafından Aya Dimitri manastırına ilhak ettirildiği ve mülkiyeti Cağalazade evkafına ait olduğu iddia edilen bir parça arazinin durumunun da Muaccelat Müdürü Şerif Bey tarafından tahkik edilerek neticesinin bildirilmesi istenmiştir. Bir diğer sorun ise Tırhala Kazası'nda Nihor çiftliği yakınlarındaki Palasmarine merasında bulunan bir bab kışlakın mülkiyetinin kime ait olduğudur. İddialara göre kışlakın mülkiyeti emlak-ı hümayuna ait olup yıllardır haksız yere tasarruf edilmekteydi. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, kışlakın durumunun tahkik edilmesini ve eğer mülkiyeti emlak-ı hümayuna ait çıkarsa kimler tarafından tasarruf edilmiş ise geçmiş yıllara ait hasılatının tamamının tahsil edilmesini istemiştir (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1). Abdurrahman Sami Paşa, Siroz ve Drama sancaklarının evkaf müdürü vekillerinden vakıfların senelik hasılat defterlerinin gönderilmesini istemiş ise de Selanik Eyaleti muaccelat nazırı Molla Bey Efendi kendisine ulaşan bu defterleri takdim etmemişti. Ayrıca Siroz Sancağı evkaf müdürü sabık Mustafa Efendi'nin 17.300 kuruş bakayası bulunduğundan bu paranın evkaf müdür vekili Ahmet Ağa'dan tahsili ve gönderilmesi yönünde taahhüt alınmıştı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, vakıf hesaplarının Evkaf Nezareti tarafından incelenebilmesi için muaccelat nazırı Molla Bey Efendi'den kendisine teslim edilmiş olan Siroz ve Drama evkaf defterleri ile Siroz Sancağı vakıflarına ait bakaya verginin bir an önce İstanbul'a gönderilmesini istemiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti'nde ise kontrato nizamının uygulanmadığı ihbar edilmişti. Ahalinin emlak ve arazilerini kiraya verebilmeleri ve kira işlemlerinin belli kurala bağlanabilmesi için Tanzimat sonrası 10 maddelik kontrato nizamı çıkarılmıştı. Bu nizamnâmeye göre İstanbul ve eyaletlerde dükkan, mağaza, çiftlik, bağ ve bahçelerin kira sözleşmelerinin yapılması ve bunun devletçe basılacak kontrato senetleri üzerine yazılmasına karar verilmişti. Bu senetlerin bir parçası defter koçanında kalacak, hem mal sahibi hem de kiracı tarafından imzalanacaktı. Kiralanacak mülk ile ilgili mukavele şartları aynen yazılacaktı. Mal sahibi senedi

mühürleyeceği gibi kiracı tarafından gösterilen kefil de mukaveleyi imzalayacak veya mühürleyecekti. Bu senetlerden kuruşta bir para harç alınacak ve bunu emlak sahibi ödeyecekti. Varaka-i sahiha bahası ise 100 kuruştan 500 kuruşa kadar olan kira bedeli için yarım kuruş (20 para), 1000 kuruştan 1 kuruş ve bundan yukarı kira bedeli için her bin kuruşta 1 kuruş alınacaktır. Ayrıca kiracının hangi devletin tebaasından olduğu mukaveleye yazılacaktı. Yabancı devlet tebaasına mensup kiracılar yerel kanunlara tabi olacaklar, bu kanun ve nizamlara aykırı bir durumları tespit edilirse derhal bağlı oldukları sefarete haber verilecekti. Yapılacak tahkikat sonucuna göre gerekirse kontratosu feshedilecekti¹³. Rumeli teftişi başlamadan önce Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya verilen talimatın 12. maddesi kontrato usulü hakkındaydı. Son derece faydalı olan bu nizamın taşrada bazı mahallerde uygulanmadığı işitilmişti. Dolayısıyla Selanik Eyaleti dahilinde mülklerin kira ve satış işlemlerinin kontrato nizamına uygun şekilde yapılmasının mülklerin yabancı tebaanın eline geçmesine engel olması bakımından son derece önem arz ettiğine vurgu yapılarak bu nizama uymamakta ısrar edenlerin uyarılması bildirilmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Selanik Eyaleti ile Tırhala Sancağı'nda tapu nizamının uygulanması hususunda bazı memurların gerekli özeni göstermemeleri nedeniyle miri ve vakıf arazilerin şunun bunun tasarrufunda olduğu ve hasılatlarının hazineye aktarılmadığı şikayet edilmişti. Tapu nizamına göre miri ve vakıf arazilerin kimlerin kullanımına tahsis edildiği ve hasılatlarının tapu evrakına işlendikten sonra her ay mühürlenmiş bir nüshasının hazineye bir nüshasının ise araziye tasarruf eden şahsa verilmesi gerekirken bu uygulama yapılmamıştı. Dolayısıyla teftiş divanında, bu hususa dair defterler ve evraklar tahkik edildiğinde Selanik Eyaleti ve Tırhala Sancağı'nda bir hayli tapusuz miri ve vakıf arazisinin mevcut olduğu ortaya çıkmıştı. Bu işlerin düzene konulabilmesi ve tapusuz arazilerin tespiti ile tapuyla şahısların kullanımına verilmesi işinin müstakil bir memur ile yapılması gerektiği ortaya çıktığı için Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Babıali'ye gönderdiği yazıda müstakil bir memur tayin edilmesini istemişti. Bu husus 27 Haziran 1851'de Meclis-i Vala'da görüşülmüş ise de tapu nizamının müzakeresi için mahsusen bir meclis teşkil edildiği ve meclisin vereceği karara göre tapu nizamının uygulanması hususunda karar verileceği ve o zamana kadar yerel idarecilerin bu hususa dikkat etmeleri istenmiştir (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1, 3).

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'ya ihbar edilen diğer bir husus ise Selanik şehrinde yeni inşa edilen han, hane ve dükkanların mülk nizamına aykırı şekilde bina edildiğine dairdi. Buna göre Selanik şehrinde yeni yapılan binaların nizam gereğince sokak ve caddeden bir arşın geriye çekilmesi zorunlu iken binaların sokak ve caddeleri işgal edecek surette yapıldığı tespit edilmişti. Bundan sonra inşa edilecek han, hane ve dükkanların mülk nizamına uygun şekilde yaptırılması için yetkililere emir verilmişti (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

Tiran Kazası ahalisinden yaklaşık 120 kişi 22 Temmuz 1851 tarihinde bir mahzar kaleme alarak sabık kaza müdürü Süleyman Bey ile mütevaffa kardeşi Hacı Abdurrahman Bey'in emlak ve akarlarını zorla zapt ettikleri yönünde davacı olmuşlardı. Kaza ahalisinin beyanına göre Süleyman Bey, Tanzimat'ın ilanından itibaren kaza müdürü olarak görev yapmış ve 25 gün önce azledilmesine kadar geçen zamanda mütevaffa kardeşi Hacı Abdurrahman Bey ile birlikte tebaanın mülklerine el koyduğu gibi mülklerin senelik vergisini muhasebe cetvellerine kaydetmek ve ahaliye ödetmek suretiyle zulüm yapmıştı. Davacılar Kaza Müdürü Numan Bey ve hakim efendinin katılımıyla kaza meclisinin toplanmasını ve davalarına bakılmasını talep etmişlerdi. Fakat Manastır Sancağı Mutasarrıfı ise davanın kendi meclisinde görüşülmesi gerektiğini ileri sürerek davacıları Manastır'a davet etmişti. Tiran Kazası ahali ise Manastır'a gitmeye kudretlerinin olmadığını ve bunun kendilerini zor

¹³ *Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Onu Tatbiken Neşrolunan Nizamname ve Talimâtnameler*, (Taşbaskı kitap), (y.y.), (17 Şubat 1851), s.42-45; Bu nizamname daha sonra yayınlanan 1863 tarihli Düstur'da 7 madde olarak yer almıştır. *Düstur-ı Atik*, 1279 / 1863, s.509-510.

durumda bırakacağını ileri sürmüşlerdi. Abdurrahman Sami Paşa ise 7 Ağustos 1851 tarihli yazısında Rumeli Müfettişliği görevinin yakında biteceğini ve bir katiple birlikte dönüş yolunda Tiran Kazası'na giderek ahalinin talebini yerine getirmek için izin talep etmiştir (BOA., MVL., 241/14).

Sağlık sorunları: Tabip ve eczacıların durumu

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'nda bulunduğu sırada doktorluk yapanlardan belgesi bulunmayanların İstanbul'a giderek meclis-i etibbadan belge almadan görev yapmalarını ve attar dükkanlarında ilaç satışı yasaklamıştı. İlaç satabilmek için ruhsat sahibi eczacıların yanında çalışmak ve gerekli belgeleri almak gerekiyordu. Bunların dışında hiç kimse yetkisiz ve belgesiz ilaç satamayacaktı. Abdurrahman Sami Paşa, İstanbul'a gönderdiği yazısında 25 tabip ve 5 eczacı dükkanının belgesinin mevcut olduğunu ve bunların dışındakilerin İstanbul'a gidip ruhsatname alıncaya kadar görev yapmalarını yasakladığını bildirmişti. Hatta tabiplik ve eczacılık mesleğinin sınırlı sayıdaki şahıs tarafından yapılabildiğinden dolayı hekimlik mesleğinin inhisar usulüne girmesini önlemek, ilaçların değerinden fazla paraya satılmasını ve fakir halkın zarar görmesini engellemek için orada bulunan hekimlere ilaçların Rumca ve Türkçe fiyatlarını gösterir bir defterini yaptırarak ilgili kişilere dağıttırıştır. Ayrıca hekimler fakir halktan ilaç parasının dışında herhangi bir ücret almayacaktı. Buna karşılık ekabirden 10 kuruş, orta sınıf ahalden ise 5 kuruş hekimlik ücreti alınacaktı. Hekimlerin köylere gitmesi durumunda ise saat hesabıyla ücretlendirme yapılacaktı. Buna göre bir saatlik mesafeye 20 kuruş alınacak olup ikinci saate 15, üçüncü saate 10 kuruş ve üç saatten uzak yerlere ise her saat başına 10'ar kuruş ilave ücret ödenecekti (BOA., İ. MVL., 211/6888, lef:1).

Selanik şehrinde sağlık ve temizlik hizmetlerinin yürütülebilmesi amacıyla birkaç doktordan oluşacak surette bir meclis teşkil edilmişti. Bu meclisin görevi şehrin sağlık ve temizlik hizmetlerinin nasıl ve ne şekilde yürütüleceğine dair bir rapor hazırlayarak takdim etmektir. Dolayısıyla ahalinin sağlığının bozulmasına neden olan şehrin temizliği maddesi bu meclisin çalışmasına göre düzenlenecekti (BOA., İ. MVL., 215/7140, lef:1).

İmar ve tebaa sorunu

Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın Tırhala Sancağı'nı teftişi sırasında Golos Kazası'nda ikamet eden Rum tebaa 1 Mart 1851 tarihli bir dilekçe vererek iskele, kilise ve karakol yapılmasını istemişlerdi. Buna göre Yenişehir-i Fener meclisine gelen Rum tebaa, Golos Kasabası'nın imarı ve ticaretinin gelişmesine katkı sağlamak üzere bir iskele inşa edildiğini ve bu iskele civarına yapılan mağazalarda ticari faaliyetlerini yürüttüklerini ifade etmişlerdi. Mağaza sahibi olan Rum tebaa kaza dahilindeki köylerde yaşayan ailelerini de yanlarına getirmek istediklerini ancak dini vecibelerini eda edebilmeleri için kiliseleri olmadığından ailelerinin tekrar köylerine gidip gelmek zorunda kaldıklarını belirterek Aya Nikola adında bir bab kilise inşasına müsaade edilmesini istemişlerdi. Yapılacak kilise iskele civarında olup uzunluğu 36 ve genişliği ise 26 zira, 20 pencere ve 4 kapılı olacaktı. Bir başka dilekçede ise iskele civarına kurulmuş olan mağazalarda yoğun bir ticaret yaptıklarını hem ailelerini hem de mağazalardaki mallarını korumak için iki karakol yapılması gerektiğini ifade etmişlerdi. Ayrıca mağazalar sayesinde Golos iskelesi civarında ticaretin artmakta olduğunu ve yeni inşa edilmiş iskelenin kısa zamanda yetersiz kalacağını belirterek bir iskelenin daha inşasına lüzum olduğunu belirtmişlerdi. Bu dilekçeler üzerine Abdurrahman Sami Paşa, gereğinin yapılması için 2 Mart 1851 tarihli bir yazıyı İstanbul'a göndermişti. Ancak bu yazıda Abdurrahman Sami Paşa'nın belirttiğine göre Golos Kazası'nın Yunanistan'a yakınlığı nedeniyle ahali Yunanlılık iddiasında bulunmaktaydı. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, özellikle kocabaşların tebaa üzerinde baskı kurmak suretiyle Yunanistan'a göç etmeleri yönünde telkinlerde bulduklarını, senelik 36.900 kuruş fazla

vergi aldıklarını ve ahaliyi yaklaşık 1.500.000 kuruş da borçlandırdıklarını ileri sürmüştü. Bu nedenle tebaanın kocabaşların pençesinden kurtarılmasını, senelik vergilerden yapılacak tenzilat ile borçların silinmesi halinde bölgenin kısa zamanda mamur hale geleceğini ilave etmişti. Kaza dahilinde yaşayan az sayıdaki fakir müslüman ahalinin ise büyük bir tehlikede olduğunu ve idarecilerin dikkat etmemesi halinde onların da Yunanlılık fikirleriyle dolacaklarına dikkat çekmişti. Bunu önlemek için Golos'ta bir tabur asker konuşlandırılmasını ve donanmaya ait bir geminin ise devamlı surette devriye gezmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca kazaya bağlı köylerin dağlık ve ulaşılması zor mevkileri nedeniyle devamlı surette eşkıya tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını ve bunu önlemek için derbendat nazırı tarafından maaşları ödenmek üzere iki nefer kaptan ve bir miktar Hıristiyan asker kullanıldığını, bunun da son derece sakıncalı olduğunu belirterek bu uygulamaya da son verilmesini istemiştir. Köylerin korunmasını derbendat nazırı kendi üzerine alarak bu mahzuru ortadan kaldırmalıdır. Hatta fesat ve eşkıya yuvası olan Bülbülce Adası'nda daima 100-200 civarında asker bulundurulması gerekir. 1850 senesinden beri adada asker ikame edilmekte ise de yaklaşık 100.000 kuruş masrafla bir kışla inşa edilmesiyle ancak Yunanlıların Golos ahalisine yönelik gizli faaliyetlerinin önüne geçilebilecektir. Çünkü Yunan iskeleleri Golos'a ve Bülbülce Adası'na son derece yakın olduğundan oradaki tüccarın durumunu yakından gören Rum tebaanın kandırılması ve Yunanistan tarafına meyletmelerinin önlenmesi ancak burada bir kışla inşası ve asker ikamesiyle mümkün olabilecektir. Zaten geçmiş yıllarda bir miktar Rum tebaa Golos'tan firar ederek Yunanistan'a göç etmiştir. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa'nın kilise, karakol, iskele ve kışla inşasıyla Rum tebaanın Yunanistan'ın etkisinden kurtarılmasına yönelik tavsiyelerini içeren 2 Mart 1851 tarihli tahrirata Meclis-i Vala'da görüşüldü. Burada yapılan müzakerelerde kilise, iskele ve karakol yapımına ilişkin tahrirata cevap yazılabilmesi için öncelikle karakol ve kışla inşası hususunun Dar-ı Şura-yı Askeri'ye havale edilerek incelenmesine ve oradan gelecek cevaba göre gereğinin yapılmasına karar verilmiştir. Dar-ı Şura-yı Askeri makamı ise gönderdiği cevapta Golos'ta iki bölük nizamiye askeri bulunduğunu ancak kazanın mevkisinin önemi nedeniyle bir tabur asker ikamesine lüzum olup olmadığının ve bir tabur asker ikame edebilecek kışlanın bulunup bulunmadığının; ayrıca Yenişehir'de bulunan iki tabur askeri birlikten bir taburunun oraya kaydırılmasının mümkün olup olmadığının; yine Bülbülce Adası'na inşa edilmesi düşünülen kışlanın 150 nefer alabilecek büyüklükte olması istenmiş olup bunun büyük bir karakol demek olduğu ileri sürülerek Golos'ta inşa edilecek karakollarla birlikte buna ihtiyaç bulunup bulunmadığının Rumeli Ordusu Komutanı (Ömer Lütfi Paşa) tarafından bildirilmesi istenmiştir (BOA., İ. MVL., 236/66). Dolayısıyla Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, Tırhala Sancağı'na bağlı Golos Kazası'ndaki teftişinde sadece imar hususuna dikkat çekmemiş ayrıca bölgenin önemi nedeniyle tebaa ile devlet arasında yaşanması muhtemel bir soruna dikkat çekerek önlem alınmasını tavsiye etmiştir.

Sonuç

Abdurrahman Sami Paşa, Ocak 1851-Ağustos 1851 tarihleri arasında yürüttüğü müfettişlik görevinde Rumeli'nin sol kol güzergahında kalan Selanik ve Yanya Eyaleti dahilindeki Tırhala ve Selanik sancakları ile Siroz, Drama ve Golos kazalarını dolaşmıştır. Teftiş işlemini sancak ve kazaları tek tek gezmek suretiyle gerçekleştirmiş, gittiği yerlerdeki sancak ve kaza meclislerini toplamak suretiyle reayanın şikayetlerini dinlemiştir. Reayanın şikayetlerinin genelini vergi maddesi ve mali hususlar ile idarecilerin tutumları oluşturmuştur. Devlet, Tanzimat sürecinde merkezileşmeyi sağlamak amacıyla her ne kadar kanun ve nizamnameler çıkarmış ise de insan unsuru nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu unsurların başında ise taşrada görev yapan idarecilerin rüşvet ve hediye almak veya angarya suretiyle tebaaya karşı devam ettirdikleri eski alışkanlıkları gelmektedir. Bu durum merkezileşmenin önündeki en önemli engel olarak dikkati çekmektedir. Müfettiş Abdurrahman Sami Paşa, bu

durumları rapor etmiş ise de görev süresinin kısa olması nedeniyle beklenen başarının elde edilip edilemediğinin tespitini yapmak zor olsa da sonraki süreçte de benzer şikayetlerin devam ettiği bilinmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi [BOA.]

Cevdet, Dahiliye (C. DH.), 30 / 1466; 30 / 1474; 290 / 14458.

İrade, Dahiliye (İ. DH.), 223 / 13279; 224 / 13326; 225 / 13438; 238 / 14417; 240 / 14550.

İrade, Hariciye (İ. HR.), 76 / 3684.

İrade, Meclis-i Vala (İ. MVL.), 189 / 5716; 193 / 5863; 195 / 5991; 200 / 6266; 203 / 6448; 210 / 6831; 211 / 6888; 212 / 6977; 215 / 7114; 215 / 7140; 217 / 7204.

İrade, Mesail-i Mühimme (İ. MSM.), 3 / 49; 4 / 69.

Meclis-i Vala (MVL.), 235 / 20; 236 / 66; 238 / 16; 238 / 52; 239 / 29; 239 / 64; 241 / 14; 241 / 28; 241 / 31.

Sadaret, Amedi Kalemî (A. AMD.), 25 / 67.

Sadaret, Divan-ı Hümayun Kalemî (A. DVN.), 65 / 2; 65 / 60.

Sadaret, Mektubi Kalemî, Meclis-i Vala (A. MKT. MVL.), 37 / 10.

Sadaret, Mektubi Kalemî, Mühimme Kalemî (A. MKT. MHM.), 25 / 72.

Sadaret, Mektubi Kalemî, Nezaret ve Devair (A. MKT. NZD.), 19 / 9; 20 / 48; 20 / 96; 23 / 63; 32 / 100; 35 / 63; 41 / 81; 41 / 89.

Sadaret, Mektubî Kalemî, Umum Vilayet, (A. MKT. UM.), 40 / 56; 42 / 35; 42 / 41; 42 / 42.

Sadaret, Teşrifat Kalemî (A. TŞF.), 10 / 33.

Gazeteler

Ceride-i Havadis (CH.), no:509, 511, 516, 519, 528, 536, 559

Takvim-i Vekâyi (TV.), def'a: 437, 438, 439, 443.

Araştırma, İnceleme ve Kaynak Eserler

Ahmed Lütfî Efendi, (1984). *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi tarihi, c. IX*, (Yayınlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul.

Ahmet Lütfî Efendi, (1999). *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi tarihi, c. 6-7-8*, (Yeni yazıya aktaran: Yücel Demirel), İstanbul: Tarih vakfı-YKY.

Ahmet Rasim, (1987). *Osmanlı imparatorluğu'nun reform çabaları içinde batış evreleri*, İstanbul.

Aydın, M. (1992). "Ahmet Hikmet Beyefendi'nin Rumeli tanzimat müfettişliği ve teftiş defteri", *Belleten, LVI(215)*, Ankara, s.69-165.

Bilirli, T. (2016). "İmar meclisi raporlarında Yozgat (1845-1846)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt: I*, s.571-588.

Çadırcı, M. (2007). "Tanzimat Dönemi'nde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, (Derleyen: Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s.173-207.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*, Ankara, TTK.

Çakır, C. (2001). *Tanzimat dönemi Osmanlı maliyesi*, İstanbul.

Çakılcı, D. (2017). "Unutulmuş bir Seyâhat-i Hümayûn: Sultan Abdülmecid'in Selanik ziyareti", *Tarih dergisi, sayı 65(1)*, İstanbul, s.63-98.

Düstur-ı Atık, 1279 / 1863.

Engelhardt, (1999). *Tanzimat ve Türkiye*, (Türkçesi: Ali Reşad), İstanbul: Kaknüs yayınları.

Ercoşkun, T. (2011). "İmar meclislerinin raporlarında evlenme (1845-1847)", *Modern Türklük araştırmaları dergisi, 8(2)*, s.168-180.

- Ercöşkun, T. (2017). “Mehmet Kâmil Paşa'nın Rumeli teftişi (Ağustos 1851-Aralık 1853), *I. Uluslararası Türklerin (14-17 Mayıs 2017), bildirileri*, Ankara, s.259-278.
- Eren, A. C. (2007). *Tanzimât fermanı ve dönemi*, İstanbul: Derin yayınları.
- Gölen, Z. (2009). *Tanzimat dönemi Bosna işyanları (1839-1878)*, Ankara.
- Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve onu tatbiken neşrolunan nizamnâme ve talimâtnameler*, (Taşbaskı kitap), (y.y.), (17 Şubat 1851).
- İnalçık, H. (1996). “Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri”, *Osmanlı imparatorluğu-toplum ve ekonomi*, İstanbul: Eren yayınları, s.361-424.
- Kader, Ş. (2014). *Kamil Paşa'nın Rumeli müfettişliği (1851-1854)*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Celal Bayar üniversitesi, SBE, Manisa.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK.
- Keleş, E. (2018). “İmar meclislerinin raporlarında eğitim (1845-1847)”, *Tarih araştırmaları dergisi*, 37(63), Ankara, s.281-308.
- Keleş, E. (2005). “Tanzimat dönemi'nde rüşvetin önlenmesi için yapılan düzenlemeler (1839-1858)”, *Tarih araştırmaları dergisi*, 24(38), Ankara, s.259-280.
- Keleş, E. (2011). *Sultan Abdülmecid'in Rumeli seyahati*, Ankara.
- Konuk, N. (2016). *Sultan II. Mahmud'un Rumeli seyahati ve nişan taşları*, Ankara: SAM yay.
- Korkmaz, Ş. (2012). “Osmanlı sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale gezileri”, *A. Ü. Türkiyat araştırmaları enstitüsü dergisi*, 47, Erzurum, s.303-318.
- Korkmaz, Ş. (2009). “Sultan Abdülmecid'in ilk memleket gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)”, *OTAM*, 25, Ankara, s.83-96.
- Kuneralp, S. (1999). *Son dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik rehber*, İstanbul.
- Mehmed Sadık Rifat Paşa, (1290-1293), *Müntehabat-ı Âsar*, İstanbul.
- Mehmed Selahaddin, (1306), *Bir Türk diplomatının evrâk-ı siyâsiyyesi*, İstanbul: Alim matbaası.
- Mehmed Süreyya, (1996), *Sicil-i Osmani, c. 5*, (Yayına hazırlayan: Nuri Akbayır), İstanbul.
- Mercan, M. (2017). “Osmanlı padişahlarının yurt içi gezileri (Bir kronoloji denemesi)”, *Türkiyat araştırmaları enstitüsü dergisi (TAED)*, 60, s.459-474.
- Muharrerât-ı Nadire, Cilt:3*, İstanbul 1289.
- Özcan, A. (1991). “II. Mahmut'un memleket gezileri”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na armağan*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat fak. Yay., s.361-379.
- Özger, Y. (2011). “Sultan Abdülmecid'in Cezâyir-i Bahr i Sefid (Akdeniz adaları) Gezisi (1 Haziran 1850-24 Haziran 1850)”, *Türk dünyası araştırmaları dergisi*, 193, s.121-145.
- Reinkowski, M. (2017). *Düzenin şeyleri, tanzimat'ın kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı reform politikasının karşılaştırmalı bir araştırması*, (Çeviren: Çiğdem Canan Dikmen), İstanbul: YKY.
- Serbestoğlu, İ. (2018). “Tanzimat'ın uygulanmasında bir yöntem olarak teftiş”, *XVII. Türk tarih kongresi (15-17 Eylül 2014) bildirileri, IV. c. II. Kısım*, Ankara: TTK, s.763-778.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1992). “Tanzimat dönemi imâr meclisleri”, *OTAM, Sayı: 3*, Ankara, s.323-332.
- Ünver, M. (2009). “Tanzimat taşrasının İstanbul buluşması: İmar meclislerinin kurulması süreci”, *Eski çağdan günümüze yönetim anlayışı ve kurumlar*, (Editör: Feridun M. Emecen), İstanbul: Kitabevi, s.119-160.
- Üstüncan, O. (2009). *Tanzimat bürokrati Şekip Efendi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Sakarya üniversitesi, SBE, Sakarya.